Hcl 1 Hcl 266

DAVORIN TRSTENJAK:

PEDAGOGIJA NJEGOŠEVA

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE „ĐURĐE CRNOJEVIĆ"

ZAGREB
NAKLADA KNJIŽARE ĆELAP I POPOVAC.
1920.

ID= 1232903375

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

DAVORIN TRSTENJAK:

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ДУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ
II d 1 ЦЕТИЊЕ
Инв. број III 266

PEDAGOGIJA NJEGOŠEVA.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Ć. 9208/83.

ZAGREB
NAKLADA KNJIŽARE ĆELAP I POPOVAC.
1920.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆA

Petar Petrović Njegoš.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Crna Gora je kršćen, koji na svaki udar oganj daje.

Njegoš.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

UVOD.

Svaki je znamenit i jak duh neka posebna drama, pa tako je i veliki Njegoš. Kad gledamo na pozornici ili u životu u dušu plemenitom vitezu; kad vidimo njegove duševne borbe, njegovo preporađanje, njegove poraze i pobjede; kad gledamo, kako se diže i raste, kad se divimo njegovoj moralnoj snazi, njegovoj herojskoj duši; kad s njim radimo i trpimo; kad se prenesemo u nj; kad se identifikujemo s njim u svakoj situaciji života, kad mislimo i ćutimo kao on; kad sami s njim proživimo isti život: onda smo bogatiji i vrijedimo za jednoga čovjeka više; i to smo veći, što je veći naš junak.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOGORA DUŠAN CRNOJEVIĆ

Tko hoće da pedagoški ojača, da se zadahne narodnim pedagoškim duhom i da se oplemeni, valja da se udube u život i djela Njegoševa. Tako će ga upoznati, cijeniti i poštivati, a sebe rasvijetliti, uzdići svoj duh i razplamtiti čuvstvo.

Ima ljudi, koji nisu samo jedan čovjek, nego duša jednoga naroda, čitav jedan svijet. Takav čovjek jeste Njegoš. On je žarište viteškoga i pedagoškog svijeta na slavenskom jugu; on je svjetionik, visoko na Lovćenu, koji rasvjetljava naše uzburkano more, da nam brod ne udari o stijenu. Ali magla zastirala je naše oči i mi toga svijetla nismo dugo vidjeli. Mjesto da smo proživljavali Njegošev život i jačali se njegovim Gorskim Vijencem, Lučom Mikrokozma i drugim Njegoševim pjesmama, mi smo slavili bli-

jedu mjesečinu, ponizno ljubili štap, kojim nas biju i natjecali se u ropskom moralu. Doba je da iz svoga grba izbacimo janje i goluba.

Kad zaronimo u dušu velikoga čovjeka i kad proživljavamo njegovu dramu, onda postajemo njemu više ili manje srodni, a to srodstvo je plemenit plod uzgojne moći znamenitoga čovjeka. Ništa nama nije bilo potrebnije za naš narodni život, nego da gledamo dramu Njegoševu, pa da njom ohrabreni gonimo nepravdu, ali naši skrbnici bacahu nam prašinu u oči, a mjesto da nas vode na Lovćen, vodiše nas na Golgotu. No sve se to može ispraviti; nije još prekasno.

Život nije naš, ili je samo donekle naš, ali mi smo njegovi. Sva priroda, društva, sve to utječe na nas, pa čovjek nije samotvor. Nije on doduše ni prosta kopija, jer priroda ne kopira, nego stvara. Ona stapa elemente, što su već tu. Ako znameniti ljudi i jesu samobitni, on[illegible] nekoj mjeri predstavljaju dušu onoga naroda, iz kog[illegible] su izišli i u kom žive. U velikom čovjeku nalaze se sve vrline i osobine njegova naroda, i to u najvećoj mjeri. Njegova je duša kolektivna. I kako te prirodne osobine dolaze u dušu jednoga čovjeka, tako dolaze u dušu svakoga. Što je u dušama mnogih ljudi, to može da postane dušom jednoga čovjeka; no da to bude, valja proživljavati život drugih ljudi. Čovjek naše narodne duše je Njegoš, pa treba da sudjelujemo u njegovoj drami. Naravno da ne možemo postati onakvi, kakvi su znameniti ljudi, u čijoj drami sudjelujemo, jer to stoji i do naših baštinjenih sposobnosti, ali nešto nam opet ostane; kome više, kome manje. I kad kap za kaplju i kamen izdube, onda i iskra za iskrom iz velike duše stvara vatru, osobito kroz više pokoljenja.

U pedagoškoj Njegoševoj duši mnogo je vatre, pa nas ona grije i osvjetljava. Pristupimo samo bliže.

Veličina čovječja nije u mnoštvu nagomilana znanja, nego u dubokom pronicanju u život, u stvari

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

i pojave, i u dubokom čuvstvu. Njegoš je bio samouk, a ipak najveći naš narodni pedagog, veliki naš čovjek, našoj duši najbliži, pa i najrazumljiviji.

Njegoš nije suhi pedagog, nije dosadni propovjednik ni pedantni stari i mrzovoljni profesor, nego poletni pedagog pjesnik. U tom prijatnom obliku njegova se pedagogija prima i prigrljuje draga srca

Njegoš je pedagog umjetnik, pa upravo stoga utječe na nas tolikom snagom i uspjehom. Pišući Njegoš svoja djela proživljavao je u svojoj duši sve ono, što i njegovi junaci, pa i mi, čitajući njegove umotvore osjećamo i estetički uživamo, uživamo i postajemo bolji i hrabriji. Tako Njegoševa umjetnička djela imadu veliku uzgojnu moć. Ona su zrcalo Njegoševe plemenite i viteške duše.

Njegoš je prvi sin svoga naroda, odgojen u narodnom duhu i junačkom narodnom pjesmom. On je ustajao rano, a ustavši prigrnuo svoj crveni ćurak, šetao po biljardi, pa bi stavši kod prozora put istoka pjevao tihim glasom crnogorske junačke pjesme.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

I u nas ima još i danas dosta seoskih kuća, gdje kućni gospodar sjeda ranom zorom u krevetu i pjeva uz narodne gusle junačke narodne pjesme, a čeljad, sluša kao najsvetiju molitvu. To je pravi i najljepši narodni uzgoj.

Ja sam Njegoševa djela razudio, da odvojim njihovu pedagošku vrijednost, ali tako umotvori mnogo trpe i gube od svoje ljepote i umjetničke vrijednosti. Čitalac, da uživa što više i da se oplemeni i duševno oplodi, neka poslije toga čita Njegoševa djela, neka ih uživa i neka i misli i zanosi se. Bit će užitka i koristi. Tko to ne može, i ove će ga slike plemeniti i dati mu krasnog užitka.

Njegošev uzgoj i obuka bila je prirodna i slobodna. I Sima Milutinović bio mu je učitelj. On je slušao nauke na sveučilištu u Lipskom, gdje se upoznao s prvim njemačkim učenjacima i književnicima, pa i s Goetheom. Milutinović bi uzeo mladoga

Radu, komu je bilo šesnaest godina, i hodao s njim na sunčanoj pripeci, te bi gledali, tko može duže izdržati sunčane žarke zrake. Kad bi ga upitali, što tako radi s djetetom, i što ga mori, odgovorio bi, da ga on tako uzgaja za vladaoca, ako za to žele, a ako žele za što drugo, neka mu kažu. Sima je Rada uzgajao i obrazovao čitanjem, živom riječi, razgovorom i uzajamnom izmjenom misli, bilo to u kući ili na šetnji. Život, sadašnji i prošli, daje za to dosta prilika.

Tako se je Njegoševa individualnost slobodno razvijala, bogatila i plemenila, i sve joj je bilo na korist, a ništa na štetu.

Njegoš je i sam učio, a još više mislio i osjećao.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

PREDGOVOR.

Nije pedagog samo onaj, koji je napisao sustavnih pedagoških knjiga, nego ima velikih pedagoga, koji posebne pedagogije nisu nikad napisali, pače ovi mogu da budu bolji pedagozi od pedagoga po zanatu. Velikih pedagoga ima među pjesnicima, romanopiscima, slikarima, kiparima, drugim umjetnicima i znamenitim ljudima. Takvi su nam pače najmiliji i najviše na nas utječu, jer nam se ne nameću, ne naturuju nam svoje misli u sustava, nisu tendenciozni, a ni dosadni, suhi i ukočeni. Oblik njihovih misli je umjetnički, a njihovu filozofiju prati duboko pjesničko čuvstvo. U njih sastalo se sve ono, što je potrebno velikom književniku: filozofske i velike misli, umjetnički i pjesnički talenat, stvaralački i pjesnički duh, velika ljubav za narod, život i svijet, a nada svim tim jak i plemenit karakter i pedagoški instinkt. Njihova je pedagogija neka vrsta religije.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURSI CRNOJEVIĆ

Takav je pedagog vladika Petar II. Petrović Njegoš. Takva čovjeka nisu imali Srbi, a ni ostali južni Slaveni, ni prije, ni poslije njega. Bio je potpuno narodni čovjek; bio je vladika, ali slobodouman, pa je imao svoju religiju, koju štujemo, ako se i razlikuje od naše; bio je glavar Crne Gore i vitez, prvi među jednakima, najstariji brat među braćom, prvi po svojoj duševnoj, moralnoj i estetičkoj veličini: najveći umjetnik, mislilac i pedagog crnogorski. Lj. Nenadović oplakujući Njegoša, veli:

„Što je dobro, što je lepo bilo,
To u Tebi sve se sjedinilo.“

Dositej Obradović je mislilac, rođen pedagog i učitelj, veliki čovjek, ali Njegoš je dublji, savršeniji i zreliji.

Samouk je. Što je on bio, za to se i rodio. Umre 19. listopada 1851., a počiva na Lovćenu. Življaše tek 40 godina manje 12 dana, ali se imao zašta i roditi. Navrši se evo (1914.) sto godina njegova rođenja, pa valja da se okrepimo njegovom viteškom pedagogijom i tako proslavimo stogodišnjicu njegova rođenja.

D. T.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Slijepci pjevači.

Naša prošlost, ako je i puna crnih dana, bura i poraza, ipak je naš narodni duh vedar i u najtežim časovima i ima vjere u bolju budućnost. Naš narod vjeruje u se; vjeruje, da će ustati Kraljević Marko i kralj Matijaš; vjeruje, da junakova sablja visi o klinu mirno, ali da će doći dan, kad će se zanjihati; vjeruje u pravdu. Ta vjera je u narodu tako živa, da je srpski vojnik osvajajući g. 1912. Prilip, vidio, gdje ga vodi Kraljević Marko. A kako da to ne vidi, kad je slušajući slijepca pjevača toliko puta vidio to u svom duhu.

Živa vjera u svoje junake i svoju snagu, pa duševna vedrina njegova izvodila je iz seoske kolibe ljude, i stavljala ih narodu na čelo. Ta vjera i vedrina stvarala je od rimskoga roba imperatora, a od ratara Karađorđevića ocem Srbije. Napoleon je bio prost vojnik, a vjera u sebe učinila ga velikim vojskovođom. Matija Gubec orao je zemlju i šutio. Uzdajući se u se diže kuku i motiku, da oslobodi kmeta. Čobanče u Tršiću, znajući jedva čitati, ostavi svoje stado i posta doktor filozofije honoris causa. Ono skupi velik dio narodnoga umnog blaga i pokaza ga nama i Evropi. Taj genij našega jezika jest Vuk Karadžić. Pustinja crnogorska rodila je čovjeka, koji je svojom vjerom i snagom postao velik, te živi u našem Panteonu. On sam o sebi kaže:

„Samouk sam, ako štogod znadem:
Po bukvici učio sam knjigu,
Po ljudima učio sam svijet,
Po zvjezdama bogosloviju.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆA

I njega je prvi izbudivao slijepac pjevač i pokazao mu put na Parnas i Olimp: na slavni Lovćen.

Seljačko dijete Ivan Meštrović ode neuk od kuće, a danas zadivljuje svijet i gradi Kosovski hram. Ličko đače nedouče odbije se u Ameriku i posta svjetski čovjek.

Sljepoća je teška rana, a naši slijepci pjevači ipak vedro gledaju u budućnost i herojsku narodnu poeziju raznose po narodu. Oni su veliki narodni učitelji i uzgajatelji, jer bodre i hrabre narod vedrim narodnim pjesmama. Narod ih voli i miluje, jer su iz njegove duše.

Narod, koji je vijekove kmetovao i robovao, bio ostavljen sam sebi, te samotovao po vrleti i guduramа; koji nije znao čitati ni pisati, niti je imao duševne zabave, zaboravio bi svoju prošlost, svoje junake i vrline, da nije bilo slijepaca pjevača. Od njih su mnogi bili i sami pjesnici, geniji i vedre glave. Oni su i narodne pjesme svojom živom fantazijom dopunjali i dotjerali. Stotine puta pjevaju slijepci iste pjesme, pa je prirodno, da ih dotjeruju i da one teku sve glađe i ljepše.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Nikakva govornika ni propovjednika narod ne sluša s tolikim interesom, s kolikim sluša slijepca, jer mu pjeva iz dubine duše. Što je u narodnoj duši i što je narod proživio, to slijepac oživljava svojom jakom pjesničkom dušom. Narod pri tom duboko osjeća i pamti pjesmu, pa od nje stvara poslovice, mudre rečenice, pune nauke i morala: svoju narodnu filozofiju. Naš narod ne zna mnogo, nema mnogo školskoga znanja, ali bistro proniče i duboko čuvstvuje; ima zdrav razum i pošteno srce. U tom ima i slijepac pjevač svojih zasluga. On hrani estetičko narodno čuvstvo; on rasplamćuje narodnu svijest i ponos; on je narodni učitelj i prorok i već tim, što je slijep, tako ozbiljan i miran, kao kakvo božanstvo, snažno utječe na slušatelje.

Koliko slijepac gubi na vidu, toliko dobiva na

drugoj strani. On gleda bistrim duševnim očima, svojom sjajnom maštom; i jer ne vidi, sabraniji je, sav je u svojoj pjesmi, pa snažno utječe na nas i osvaja nas, te nam se čini, da je on sam pjesnik, da sam svoju pjesmu proživljava. Čini nam se, a tako i jest, da on ne glumi, nego da pjeva sam od sebe i sebi za volju, što čini svaki umjetnik.

Kako se zna, Homer nije historijska, nego mitička osoba, ali priča kaže, da je bio slijep i da je slijep pjevao najveću ljepotu od starih pjesama: Ilijadu i Odiseju. Držim, da su tu najveću staru divotu i krasotu pjevali grčki slijepci i pjevači, i tako ju dotjerali.

Naši su slijepci pjevači apostoli narodne pjesme. Gdjegod ih ima više, tamo i više živi narodna pjesma, pa s njom i junački narodni duh i ostale narodne vrline. Ima u nas krajeva, gdje su iščeznule junačke narodne pjesme, ali je nestalo i slijepaca pjevača. Slijepci pjevači su i čuvari i tvorci jezika i njegove ljepote.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Među najljepše prizore u „Gorskom Vijencu“ pripadaju oni, u kojima govori iskusan starac slijepi iguman Stefan. On je mnogo zažegao kandela na oltaru crkve pravoslavne, pa dođe među Crnogorce, te govori:

„pa sam slijep došâ među vama,
da podžežem, koliko uzmogu,
i vaš oganj sveti na oltaru,
na oltaru crkve i poštenja.“

Slijepac iguman kaže:

„od kako sam oči izgubio,
ja sam više u carstvo duhovah,
i ako mi jošt tijelo dušu
zadržaje i krije u sebi
kako plamen podzemna peštera.“

Evo Njegoš dovede na pozornicu među glavare slijepca, koji živi u carstvu duhova, da podžeže sveti

oganj na oltaru crkve i poštenja. Nitko sposobniji za taj posao u Crnoj Gori od časna starca i oca igumana.

Starac hrabri Crnogorce i potpaljuje ih na borbu govoreći:

„Udar nađe iskru u kamenu;
bez njega bi u kam očajala.
Stradanje je krsta dobrodjetelj;
prekaljena iskušenjem duša
râni tijelo ognjem elektrizma,
a nadežda veže dušu s nebom
kako lûča sa suncem kapljicu."

Kaže dalje, da čovjek „mora bit čovjek", „Ime česno zasluži li na njoj (na zemlji), on je ima rašta polaziti, a bez njega u što tada spada? Pokoljenje za pjesmu stvoreno! vile će se grabit u vijekove, da vam vijence dostojne sapletu; vaš će primjer učiti pjevača, kako treba s besmrtnošću zborit! Vam' predstoji preužasna borba, prije ne vi se sve odreklo sebe te crnome rabota mamonu."

NACIONALNA BIBLIOTEKA ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Krst nositi vama je suđeno;
strašne borbe s svojim i s tuđinom!
težak vijenac, al je voće slatko;
voskresenja ne biva bez smrti"
. . . . . .
„Slavno mrite, kad mrijet morate!"

Na te riječi slijepčeve kaže serdar Vukota o njemu:

„A misliš li serdare njeguški,
da bi bio ovakvi s očima!
pjesma dobra spava u slijepca,
pogled smeta misli i jeziku.
. . . . . .
A slijepcu oči ne smetaju,
no se drži sve jednoga puta."

Iguman sokoli Crnogorce, ali i iskreno kaže kakav je svijet i njegovi jadi:

„Zla pod nebom što su svakolika,
čovjeku su prćija na zemlju.
Ti si mlad još i nevješt, vladiko!
Prve kaplje iz čaše otrovi
najgrče su i najupornije;
o da znadeš što te jošte čeka!
svijet ovaj tiran tiraninu
a kamo li duši blagorodnoj!
On je sastav paklene nesloge!“

U riječima časnoga slijepca velik je pedagoški takt, ako i Njegoš toga nije bio sebi svijestan. On je pedagog umjetnik. Njegov slijepac kazuje, da je sam prošao sito i rešeto i ovaj grdni svijet ispitao, ništa mu nije nepoznato, „što god dođe, ja sam mu naredan“, kaže on, pa onda podžiže Crnogorce na borbu za pravdu i slobodu.

Njegoš je izveo pred glavare crnogorske najveći autoritet narodni: slijepoga starca, gumana, čovjeka, koji je sve proživio i prepatio, vidio mnogo svijeta i u njemu mnogo naučio. Taj časni slijepac nije samo slijepi Homer, nego kao neki grčki bog: simpatičan i častan, a ipak pravi narodni čovjek. Njemu najviše dolikuje da govori narodu ovakvu besjedu. Pjesnik Njegoš pun je pedagoškog takta.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE, ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Starac je prirodan i veseo. Nigdje u njega ni rimštine ni bizantinštine, ni sentimentalnosti. Takva ga mogla roditi sura Crna Gora. On sjedeći na badnju večer s vladikom Danilom kod ognja, kaže đacima, koji su naložili badnjake:

„Sad mi dajte jednu čašu vina,
ma dobroga i čašu od oke,
da nazdravim starac badnjacima.“ G. V.

Starac lijepo govori, duša mu okrilatila, a svršavajući zdravicu, kaže, da mu se najviše dopada, „što svačemu treba nazdraviti!“

Vladika Danilo će na to:

„Srećan li si, igumne Stefane,
kako te je Bog vesela dao!“

A stari iguman odgovara:

„Mladi sinko, lijepi vladiko,
samo sobom noćas je veselo,
a dušu sam natopio kapljom,
pa se stara igra povrh vina
kâ blijedi plamen po rakiji.
To mi katkad starcu bûdî kosti,
spomene ih na mlade godine.“ G. V.

Crnogorci potukoše i proćeraše Turke, a sloboda uskrsnu „iz grobovah našijeh đedova“. Iguman Stefan pred crkvom dočekuje Crnogorce pobjednike, pa im govori:

„Ja ne vidim, nego čujem dosta.
Hajte, braćo, te se pričešćujte
bez priprave i bez ispovijesti,
a ja mićem sve na moju dušu.“ G. V.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Kad se to svrši, navrćeše pecivo i počeše kolo voditi. Momci donesoše koljivo pred narod, a stari Iguman poče govoriti:

„Čuj, narode, svi skinite kape,
hoću spomen da činim dušama
vitezovah našega naroda!
danas će im najmilije biti,
od Kosova nigda kao danas.
Vjerne sluge pomjani, gospodi!
vladaoce ma tvoje robove:
nepobjednog mladoga Dušana,
Obilića, Kastriata Đura,
Zrinovića, Ivana, Milana,
Strahinića, Relju Krilatoga,
Crnoviće Iva i Uroša . . .
. . . . . .
na nebu im duše carovale,
kâ im ime na zemlji caruje!“ G. V.

Taj je spomen bez formalizma, a u horu i na svom mjestu, da nikad ne bi snažnije djelovao. Blago si ga narodu, koji se u takvu veliku času zahvalno sjeća svojih velikih predaka i pokojnih boraca, baš onda, kad im je to najmilije, i kad je čovjek najdostojniji da to čini. Pred ovakvim autoritetom, koji je tako blizu našoj duši, koji nam je toliko srodan, pa u tako svečanu času i raspoloženju, proživljujemo velik život i postajemo moralno bogatiji. To je veliki pedagoški momenat!

Slijepi starac iguman veliki je apostol morala i slobode. I njemu je mjesto u Vidovdanskom hramu na Kosovu kao i Njegošu.

Slijepci pjevači uzgojno utjecahu na narod, pa i na Njegoša, a on opet na sav narod, a utječe i na nas, i utjecat će na naše pozno potomstvo.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorci i prosvjeta.

„Ko umije vama splesti vijence?
Spomenik je vašega junaštva
Gora Crna i njena svoboda!“
G. V.

Crnogorce je rešetao i pročišćavao prirodni izbor, teška borba, a uzgaja ih narodna pjesma, i u velikoj mjeri i Njegoševa.

„Djejstvija naprežu duhove“, pa je tako i duh narodni na svojoj muci stvarao onu prirodnu mudrost, koja je najljepši izraz dobi u poeziji Njegoševoj.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorci borili se s Turcima i Arnautima, a do Njegoša i među sobom, ali se moglo održati samo ono, što je umno i fizički sposobno za život. Taj proces je ublaživao Njegoš svojom besjedom i kulturnim sredstvima. „Ko na brdo ak' i malo stoji, više vidi no onaj pod brdom.“ To je njegovo načelo, za koje je on živio i radio, i sve svoje žrtvovao.

Njegoš je pet mjeseci boravio u Petrogradu i vidio uspjehe ruske prosvjete i marljivo ih proučavao, pa odluči da se lati rada na prosvjetnom polju u Crnoj Gori. Dotada nije bilo u Crnoj Gori škole, nego tko je želio da mu dijete nauči čitati i pisati, davao ga u manastir, da ga uče kaluđeri.

Prva osnovna škola, piše Milan Kostić, bila je otvorena na Cetinju g. 1833. Učitelj Petar Čupović iz Kotora počeo je predavati u cetinjskom manastiru. Da bi se mogla učiti djeca iz sve Crne gore, i da bi bilo više učenika, Njegoš osnova pri školi blagodjejanje. Ovi blagodjejanci svi su skoro živjeli tu u manastiru, koji ih je i hranio. Glavna zadaća ove

škole bila je, da uči čitati, pisati i Bogu se moliti. Aritmetika se predavala između drugih predmeta u vrlo ograničenom objemu. Učenici čitali su crkvene slovenske knjige. Njegoš osnuje i drugu školu na Dobrskom selu. Godine 1842. bilo je u Crnoj gori već šest škola.

Na Cetinju osnova se tiskara, i već g. 1834. počinju se opet štampati knjige u Crnoj Gori poslije 344 godine, iz koje tiskare izlazi već 1836. Srpski bukvar radi učenja mladeži crkvenomu i građanskom čitanju. Tu je Njegoš štampao i prve svoje pjesničke proizvode.

Njegoš nastoji da Crna Gora dobije učenih sinova, pa piše caru Nikoli i kaže, kako crnogorsko junaštvo nadmašuje njegovo obrazovanje. „Ispunjen ljubavlju prema svom narodu, ja uložem sva moguća staranja, da mu otkrijem istine prosvjećenja.“ Ali nema sredstava, pa moli cara, da se prime u petrogradski korpus na uzgoj i uzdržavanje petero djece, izabrane iz sredine prvih starješinika crnogorskih. Odgovor nije bio povoljan. Videći kakvo je prosvjetno stanje u Crnoj Gori, uzdiše:

„Nesrećan je narod,
Koga zrake tvoje
Ne svijetle sjajne;
A taj vječno srećan,
Koji tebi diže
Spomenike hvalne
I hramove sjajne!“

Njegoš je i sam osjećao koliko mu još treba da se obrazuje, pa nabavlja sebi knjiga, u ostalom: Istoriju Slesera, Šreka, Leksikon Kroneberga, Pravila poetike, Teoriju i istoriju umjetnosti Mejnersa i dr Kad dođe Njegoš u Kotor, austrijska mu vlada sve ove knjige zaustavi, pa je prinuđen da piše (1833., o tom političkom poglavaru u Kotoru.

Vječna crnogorska borba nije bila prosta borba

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

za materijalni bitak. Ona je bila borba za visoku ideju, za koju su ginuli Crnogorci i koja je bila od veće cijene nego isti život. Neki su naši djedovi primili Muhamedovu vjeru i priznali tursko gospodstvo, samo da mogu ljepše i bolje živjeti. No Crnogorci su čuvali amanet s Kosova. Junački ponos crnogorski ne da, da ugasne posljednja iskra srpske nezavisnosti, i on je podjarivao Crnogorce kroz vijekove na borbu za slobodu i za dostojni narodni život. Ta velika i jedina namjera vidi se kroz cijelu crnogorsku povjest i narodnu poeziju. To je najsjajnija zvijezda u uzgoju crnogorskom, to je dika i veličina crnogorska, kakvih je malo u povjesti. To je vrhunac narodne etičke kulture.

Američki uzgoj teži za tim, da čovjek što prije i što više obogati, da se laktima protura u društvo skorojevića (buržoazije), da se u njemu što više popne i nadvisi druge, da što bolje i što više uživa ovaj kratki život. Američki bogataš ne gradi ni kuće za svoju djecu, nego za sebe. To je najkrući i najniži materijalizam. Kolike li ogromne razlike među uzgojnim idealima bogate Amerike i „barbarske" Crne Gore! Koliko li su Crnogorci po svojoj, a naročito po Njegoševoj uzgojnoj ideji, uza svoje puste stijene i uza svoj crni hljeb više u etičkoj kulturi od američkih milijardera, koji se guše u svom salu i raskošju?!

Crnogorac je u prošlosti vidjeo, da su mu svi stariji izginuli u boju za slobodu; u budućnosti vidjeo je sve svoje sinove i unuke, da će ginuti; a kraj ratovanju nigdje se nije mogao dogledati. Crnogorcu je sveta dužnost da gine za svoje ideale, a bez toga ne vrijedi mu život. To je slava crnogorska, kojoj mora da se divi sav kulturni svijet.

Velike su patnje i oskudice crnogorske, ali Crnogorci vele: „Viteško nevolju treba viteški podnositi." Ako sažalite ranjenika, on će vam odgovoriti:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Ovakav je život crnogorski," ako sažalite, onoga, koji je pao, Crnogorac će vam reći: „Zato se i rodio."

Kad im je vezir Cuprilić poručio, ako se ne pokore, da će sve muško izsjeći, oni mu odgovore: „Dok dvije đevojke traju, borit će se po Lovćenu."

Kad je Mamut-paša prodro do Cetinja sa ugarkom u ruci, dozivali su Crnogorce i vikali im: Priznajte sultana, i samo po jednu paru dajte, koliko da kupimo carici papuče, ili evo ćemo kuće da vam palimo; a oni su im s bregova odgovorili: „Ne priznajemo, ne damo — palite!" Ništa na svijetu nije moglo satrti crnogorskog narodnog ponosa i ideala! — Kad ih je Omer-paša s velikom vojskom bio pritisnuo, opremi im svoga poslanika, da mu odgovore na njegovo zahtjevanje, a oni mu pošalju fišek s barutom, i na njemu napišu: „Ovo ti je odgovor!"

Za čiju glavu odsijeku nekoliko neprijateljskih glava, za toga kažu: „Blago njemu, divno li je zamijenjen!"

„Da bog da umro na poslu," kletva je crnogorska, a poslovica: „Sramota je gora nego smrt."

U Crnoj Gori najviše se cijeni pamet, junaštvo, čast, ime i sloboda.

Njegoš je sinteza crnogorskih lijepih osobina. On je sve krasne crnogorske osobine razvio i usavršio do vrhunca, i to svojom snagom i jakom voljom, pa tako nadmašio sve Crnogorce. Kako se je rastom među Crnogorcima činio, da jaši na konju, tako je duhom i vrlinama nadvisivao braću Crnogorce. On je lijepo govorio i pisao francuski, ruski, a govorio talijanski i poštogod njemački. Znao je i staro slavenski i prevede iz psalma cara Davida: „Blagoslovi duše" na srpski jezik. Mnogo je čitao, osobito povjest.

Njegoš je u svemu bio pravi Crnogorac, pa je i živio kao pravi Crnogorac. On je i odlično gađao iz puške, tako da bi pogodio limun, bačen u zrak. I njegova spoljašnost bila je prema narodnoj pjesmi:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

viteška. Njegova veličanstvena pojava ulijevala je ponos, ugled i poštovanje u prosti i junački narod. Sve je bilo u njega, da bude i narodni učitelj i uzgajatelj: uzor crnogorski. I bio je živ uzgojni primjer.

Njegošev dom bio je i dom svih Crnogoraca i njihova narodna škola. U biljardu (jedna soba) dolaze na posjedak Crnogorci, koji su ma kojim poslom došli na Cetinje, a kako koji ulazi, pita: A da kako si, gospodaru? Vladika: Slava bogu, dobro sam, a da kako vi je na dom? Kako su vi usjevi? Kako vi je stoka? Jeste li mirni od Turaka? Ajte tamo pa sjedite. Posjedaju na klupe, pa i na pod. Razgovaraju o svačemu s vladikom. Vladika imao i gusle, pa uz ove pjevači i pjevaju. Tu se pjevaju samo junačke pjesme. A poslije razgovaraju i pričaju, kako je koji učinio junaštvo: hvale dobre junake, a kude one, koji se nijesu držali junački. Ova zabava, pravo reći narodna škola, narodno uzgajalište junaštva i drugih vrlina, trajaše svaku veče do ponoći, a i do jednog sata poslije ponoći.

NACIONALNA BIBLIOTEKA PETAR II PETROVIĆ CRNOJEVIĆ

Na Božić svi se Crnogorci mirbožaju, cjelivajući vladiku u ruku, a on svakoga u čelo. Svi idu k vladici, koji svakoga gosti pečenicom i drugim mrsom, vinom i rakijom. Ovakvi slučaji bijahu Njegošu mili. Postupak, doček i ugošćenje vladičino sjeća na prastare običaje, na onaj domaći život, koji je pun ljubavi i iskrenosti. I divno je i milo je, i ispunja svako ljudsko srce milinom, kad vidi vladaoca, vođu i arhipastira, kako se voli sa svojim narodom, kao roditelj sa svojom najrođenijom djecom. To je krasno! To je bratstvo i jedinstvo! To je ljubav! To je ožitvoren visoki ljudski ideal! To je Njegoševa pedagoška sposobnost!

Kad su mlada Njegoša obukli u kaluđerske haljine, nije puštao da ga otac i dva strica ljube u ruku. I to je krasno! To je duboko poštivanje roditelja!

Njegoš je bio vanredno milostiva i darežljiva

srca. On u Trstu proda briljantni naprsni krst, što mu ga darova car na uspomenu omeđašenja crnogorsko-austrijske granice, a za taj novac nabavi žito za crnogorsku sirotinju. I zadnju košulju davao je Njegoš.

*

Crnogorske su žene velike Crnogorke, velike junakinje, ali i velike matere. Često se događa, da majka odsiječe svoju kosu i položi ju svome junačkom i palom sinu na grob.

Neki Crnogorac pogine na Vučjem Dolu, a poslije godinu dana dva njegova brata za jedan dan, bijući se protiv Sulejman-paše. Sva trojica bijahu odabrani junaci. Ni od jednoga nije ostalo poroda. Njihova stara mati ne plače, ne kuka, ne siječe kose svoje. Spustila se na putu u prašinu, pa šuti i gleda preda se, a tješe ju Crnogorci: „Još je mnoga mati tri sina izgubila, pa nisu klonula tako!“ A ona im odgovara: „Kako je mati, ne reći ja je; svaka je mati nesretna.“ „Ne daj se, drži se, bog je svemogući,“ reče joj jedan, a ona mu odgovori: „Bog je svemoguć, može Crnogorcima dati Dušanovo carstvo; a meni ne može ništa više dati, i ništa više uzeti.“ Neko joj reče: „Moli se bogu, bog će te utješiti.“ A ona mu tiho odgovori: „I božja mati neutješna je.“ Pa onda spusti svoje blijedo lice u prašinu.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorci su i od crkvenih knjiga pravili fišeke, a od tiskarskih slova lijevali taneta, i tako štampali knjige po neprijateljskim prsima i ledima, pa naravno da nemaju naučenjaka, kao najveći kulturni narodi, ali imaju genija Njegoša i tako visoku etičku kulturu, da više nema ni u kom narodu.

Samo velike tjelesne i kulturne vrline uzdržale su crnogorsku slobodu i dale lijepoj Italiji lijepu kraljicu Jelenu.

Njegoš rodoljub.

Njegoš je svom dušom ljubio crnogorski narod i bio je po toj ljubavi prvi Crnogorac. On piše, da u sreći svoga naroda traži i nalazi svoju sopstvenu sreću. Njegoš piše banu Jelačiću: „Ja sam, istina je, s ovom šakom naroda pod anatemom tiranstva i špionstva, slobodan, ali što mi je bolje, kad gledam okolo sebe milijone moje braće gdje stenju u tuđe lance?“ Njegoš je u Napulju bolestan uzdisao: „Jadni moj srpski narode! Kad li ćeš ti postati prosvećen, slobodan i srećan, kao i drugi narodi!“ Koliko je glavara, crkvenih i narodnih, koje na samrti mori ovakva briga!?

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Njegoš je u Napulju govorio, da čovječanstvo ne može biti spokojno i srećno, dokle je podijeljeno u države, koje imaju glavni cilj: sebe, vjeru, narodnost i dinastije. Blagostanje svih pojedinih ljudi treba u svakom obziru da je cilj države i čitavog društva ljudskog, i onda će na zemlju doći carstvo nebesko, carstvo razuma, ali mi nijedan što sada živimo, ne ćemo to dočekati. Čovječanstvo sporo ide naprijed. Takvim mislima bavi se bolestan Njegoš. Na oprostu u Napulju reče Njegoš engleskomu lordu u ostalom: „Ja pred sobom vidim grobnu ploču, na kojoj stoji napisano: ovdje leži vladika crnogorski; umro je, a nije dočekao da vidi spasenje svojega naroda“. Njegoš dakle govori lordu: „Kad dođete u bogati London i kad pokažete ovu sliku (sliku Njegoševu) svojim prijateljima, nemojte im kazati: ovo je vladalac, nego im kažite: ovo mučenik jednoga

za slobodu mučeničkog naroda. Kažite im: Srbi mogli bi pobijediti Turke, ali ne mogu da umilostive vas, hristijane.“ — Neki Đuzepe, starinom Francuz, koji ga je slušao, reče: „Vjerujte mi, ovaj vaš suveren bolji je republikanac nego predsjednik republike.“

Putnici, koji su u Napulju slušali Njegoša, kako lijepo govori o Crnoj Gori, poželjeli su da idu u Crnu Goru, a Njegoš ih odvraća od toga govoreći: „U Crnoj Gori nema hotela ni m(kanih postelja; nema putova ni šetališta, nema pozorišta ni balova. Samo sinovi Šparte u njoj bi se zadovoljili. Crna Gora je grad u kom je opsednuta posljednja iskra srpske nezavisnosti. Crna Gora je kremen, koji na svaki udar oganj daje.“

Njegoš sagradi crkvu navrh Lovćena, da bude ondje sahranjen, na onoj visini, najvišoj u Crnoj Gori, i odkud se vide srpske zemlje i sinje more i njegov „divni Napulj.“ „Vladika željaše“, piše Medaković, „da se njegov d[illegible]alazi i vije na onoj visini, te da lakše [illegible]pogleda po ostalome Srpstvu, kojemu da [illegible]ljubav k svojemu rodu i da sveti Kosovo. Vladika Rade[illegible]ć da i na onome svijetu radi za svoje Crnogorce i za sve Srpstvo.“

Kad je Njegoš u Napulju dobio pismo, piše Nenadović, da Omer-paša kreće iz Mostara u Sarajevo, pa da će udariti na Crnu Goru, reče svojom rodoljubnom dušom: „E, da Bog da razgubalo ga srpsko mlijeko, kojim je odojen; e da Bog da na strašnom sudu pogledao se u oči sa Obilićem!“ Pri posljednjim riječima prihvati se za kapu i pogleda u visinu. Riječi su mu letjele kao zrna iz pušaka; iz njegovih očiju uklonio se bješe onaj blagi, zamišljeni pogled.

Kad je Njegoš, vraćajući se sa liječenja iz Beča, s lađe ugledao Lovćen, podiže kapu i reče: „Ne ćemo se više nigda rastaviti!“

Na samrti Njegoševoj svi glavari poviču: „Oprosti nama, gospodare, tvoj hljeb i so!“ Vladika

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

ispravi glavu i glasno reče: „Neka vam je prosto! i neka Bog vama i svakome Crnogorcu i Srbinu, gdjegod koji bio, blagoslovi i umnoži svaku dobru rabotu!“ A poslije kratke šutnje produži: „Ne zaboravite moje riječi: ljubite Crnu Goru i sirotinji činite pravdu!“ Kad ga je sveštenik pričestio, skinu kapu s glave i reče jakim glasom: „O veliki samostvoritelju! pomozi jadnome no junačkom crnogorskom narodu; održi ga u slozi i u poštenju!“

Njegoš ostavi novce, koji su mu bili u Ekonomskoj banci u Petrogradu, narodu crnogorskom, t. j.: da su narodni, a dobit od njih, da prima vladika, koji bio, i za istu dobit da Crnogorcima kupuje praha, da brane slobodu, a u gladne godine da kupuje za iste novce žito, i bez pare i dinara da ga dijeli sirotinji crnogorskoj i brdskoj. Ostavi još i druge svote narodu.

O Njegošu piše se: „Vladika ne može se nigda u govoru dotaći srpskog naroda i oslobođenja, a da ne dođe u ushićenje, a često i u neku ljutnju.“

Petar II. Petrović Njegoš bio je slobodoumni vladika, veliki vladalac i pjesnik, a najveći rodoljub i narodni pedagog. U njegovoj pedagogiji nema nigdje klerikalizma ni imperijalizma; njegova je pedagogija narodna. Njegoš je dostojan i sposoban, da bude narodni pedagog i naš pedagoški uzor.

Bez velikoga rodoljublja i čovjekoljublja nema ni velikoga pedagoga.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Religija Njegoševa.

O religiji Njegoševoj napisao je dr. Nikolaj Velimirović krasno djelo. Ovdje se govori o njegovoj religiji samo toliko, koliko je potrebno, da se osvijetli njegova pedagogija.

Njegoš je bio poseban i vanredan čovjek, pa je imao svoje posebne nazore o svijetu, i to je njegovo mišljenje pratilo duboko čuvstvo. Ovo religiozno čuvstvo i nazori sačinjavaju Njegoševu religiju. Njegoš, ako je i bio vladika, nije bio naprosto pobožan, kako je to običan čovjek, nego duboko religiozan, kakvi bijahu neki veliki vjerski osnivači, kao što je Krist, Budha, Zoroaster i drugi. Njegoš je imao svoju religiju, kojoj nije izvor u teologiji, nego u filozofiji i u pjesničkom čuvstvu. On je učio, kako sam kaže, teologiju po zvijezdama. Kako jaki i veliki duhovi imadu svoju izuzetnu religiju, tako ju je imao i Njegoš. On nije bio puki sljedbenik nijedne teološke vjere, nego je i na tom polju ostao slobodan. Njegoševa religija je čisto duhovna i slobodna: visoka poezija. „Njegov Kristos," veli Velimirović, je samo njegov, a ne aleksandrijski i ne protestantski. Da se Njegoš upustio u još bliže izobraženje Kristove ličnosti i njegove istorijske uloge, to bi se tek onda jasno ispoljilo . . . Njegoš veruje samo ono što hoće i može, i ne trpi regule sa strane, kao što ih ne trpe ni gore, u kojima je on rođen. On je sam regulator svoje vere. Njegoš je, kao svaki veliki duh, slobodouman čovjek. Prva Njegoševa pjesma. koja je svu pozornost na se obratila, bila je „Misao" (1844.).

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Vladika Njegoš odgovarao je za svoje vjersko uvjerenje samo svome uvjerenju, svojoj savjesti i sudu naroda. Što je spoznao za dobro i shodno, to je i činio. Iguman Stefan pričešćuje bez priprave i bez ispovijesti, i nitko se tome ne protivi, pošto on sve grijehe miče na svoju dušu. Pop Andrija, u nazočnosti patriarha, čudi se bogu, što je toliku vlast „darova' đavolu," i što ne će da satre nepravdu na zemlji. I ništa mu se stoga ne događa. Patriarh šuti, a samo Šćepan kaže popu:

„Lakše, pope, kud si zagazio!
A evo si — oprosti mi bože!
kada s Bogom pravdu započeo!" L. M.

A vojvoda Batrić govori:

„u krv će nam vjere zaplivati,
biće bolja, koja ne potone." G. V.

U Crnoj Gori je sloboda govora i misli, a Njegoš je slobodni mislilac, slobodni duh. On kaže, da je „ljudski život snovidenje strašno," da je čovjek na zemlju bačen „smjelim slučajem," da je ovaj „sastav paklene nesloge" i da „laktom vjere glupost čojka mjeri." A Njegoš mjeri ljude „djelom i vrlinom." „Sloboda," kaže Velimirović, „kojom Njegoš diše i piše . . . je instinkt, nad kojim on sam nije vlastan, i u kome on sam nema nikakve zasluge." Njegoš se rodio s tom slobodom, kao pjesnik i Crnogorac. I to je pravo i jako čuvstvo slobode, to je vrhunac uzgoja slobode, to je moralna kristalizacija, potrebna pedagogu. Bez toga nema velikoga pedagoga, pedagoga, komu se divimo i koga duboko poštivamo.

Crnogorski orlovi, poslije tragičkoga poraza na Kosovu, naseliše se u crnogorske stijene jer, „Oró gniezdo vrh timora vije, jer slobode u ravnici nije." Čuvstvo slobode Njegoš je baštinio od svojih predaka, ojačao ga i tako svoju baštinu umnožio u najvećoj

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

mjeri. Ta baština plod je narodnoga uzgoja i jedna od prvih sposobnosti i vrlina pedagoških.

Crnogorsko čuvstvo slobode zrcali se i u ovom događaju: Ruski sv. Sinod pozivao je vladiku Petra I., prethodnika vladike Rada, na svoj sud kao učitelja zla i opačina, a crnogorski glavari uputili su Sinodu pismo, u kom u ostalom odgovaraju: „Do sada naše arhijereje nije niko vukao ruskom Sinodu na odgovor, pa i ovog našeg arhipastira ne ćemo pustiti, da iko nad njim triumfira i da mu sudi. Kad bi on u čemu prestupio i bio kriv, kao što je nepravedno oklevetan, mi bismo sami mogli mu suditi, ne kao arhijereju, nego kao najprostijem građaninu među nama.“ Cijelo pismo pisano je u tom slobodnom duhu.

Samo ovako slobodouman i zdrav narod mogao je roditi čovjeka, u kom je utjelovljen duh crnogorske slobode. I samo ovako slobodouman čovjek u svemu, i ovakva jaka individualnost, kao što je Njegoš, može da bude pravi pedagog duhom i djelom.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Njegoš je bistro gledao u svijet, život, i jednako sa zanimanjem motrio lava i mrava. Njegova je vasiona sjajna i neizmjerna. Vjere se mijenjaju, razvijaju, a i nestaje ih, ali religija uvijek živi. Njegoševa religija je živa, visoka i duboka, jer je on mislilac i pjesnik, jer je on učio teologiju po zvijezdama i jer ga teološka nauka nije ni smutila ni zarobila. Njegova pjesnička duša voljela je vasionu, svu prirodu, boga i čovjeka. Njegoš je filozofski, pjesnički i vjerski genij.

Priroda je Njegošu krasna, divna i sjajna. On kaže:

„Priroda se svakoliko pita
Sunčanijem čistijem mlijekom.“ G. V.

On prirodu veliča, kao najsjajniju i najveću ljepotu. Priroda sama sebe kiti i svoj nakit mijenja, a uvijek je lijepa i divna; uvijek se pomlađuje. U prirodi vladaju vječni zakoni i vječna harmonija:

„Red svešteni na svemu caruje.“ L. M.

Taj red dao je bog prirodi u amanet:

„Zakoni su opštega poretka
Moj amanet, a život prirode.“ L. M.

Cijelo prostranstvo vasione ispunjeno je čudesima ljepote, pred kojima se čovječji pogledi u „prelasti tope“, a jezik „mrzne“.

„Teško li se u polet puštati
Na lađici krilah raspetijeh
Bez krmila i bez rukovòđe
U beskrajni okean vazdušni,
Đe su sunca samo kaplje sv'jetle,
A mirovi jedva vidne iskre:
Đe užasne bure gospodstvuju,
Oka smrtnu otvorat' ne daju.“ L. M.

Ako je i priroda tako krasna, iako ju Njegoš gleda optimističkim očima, on vidi u njoj i tešku borbu, što dakako služi prirodnom razvoju.

„Sve priroda snabdjeva oružjem
protiv neke neobuzdane sile,
protiv nužde, protiv nedovoljstva.“ G. V.

U tom svijetu nužde i nedovoljstva

„niko srećan i niko dovoljan,
niko miran i niko spokojan.“ G. V.

U „Luči M.“ kaže Njegoš:

„Naša zemlja mati milionah
sina jednog ne mož' vjenčat srećom!“

Pa onda:

„čašu meda još niko ne popi
što je čašom žuči ne zagorči.“ G. V.

Njegošu je priroda krasna, ali i teška:

„zemlja stenje a nebesa ćute.“ G. V.

Njegošev bog je krasan, da se ljepši pomisliti ne može, a sam je sebe izrazio svojim djelima.

„Sveti tvorac veličanstvom sjaje
u iskrama kao u suncima,
u smrtnima ka' u božanstvima.“ L. M.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Sve prelasti smrtne i besmrtne —
Što je skupa ovo svekoliko,
Do opštega oca pojezije?“ L. M.

Vasiona je najsjajniji hram, koji je bog sam sebi podigao.

Sveti duh nebeski govori Njegošu, da ide za njim „po zračnom brijegu postojanstvom okrunjena mira“, da „obodri ubijenu dušu, veličanstvu neba raznesenu“, pa dalje govori Njegoš:

„Povede me sretni duh nebesni,
Kako majka ustrašena sinka
Što ga vodi nježno milujući,
Dok ga sebi vrati i utješi:
Na brežuljak jedan od topaza
Izidemo i na njem sjedimo.
Eto nebo, kud ćemo leći!
Kaza mi ga sa sniježnom rukom
I blagosti punijem pogledom,
Na nj je prestol mogo sijevao,
Te u svjetlost bića okupao!
Jošt' Bog nek' zna, što mi anđel priča,
No ja pogled put neba ispravih
I zanešen ne čujah angela,
Već trepetom sv'jet sv'jetovah gledah,
I slatka me nemoć obuzela.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Nad visokim prijestolom prijestola sjajno se kolo kreće, kao što se i druga kola kreću nad prijestolima prvih anđela, „ma je ono milione putah od svakoga veće i sjajnije, mirijade sjajnijeh sunaca o njemu se svetijem pravilom za svijetle vlasi povješane, liju svjetlost u opširnu sferu.“

„To je kruna Boga istinoga,
Sa kojom je sam sebe vjenčao
Nad vječnošću i nad vremenima,
Nad kojim je zavjet učinio
Sebe samom na svetome tronu,
Da će mrake gonit' za predjele

I granice osv'jetliti bića,
Da će pravde ime svetkovati
Sa mračnošću zasuti mirovi,
Kako što se na nebu svetkuje."

Neizbrojne legije angela razasuti su na uredna jata po nebesima, pa:

„Poju pjesme vječite ljubavi. —
Ah! krasotu nebesnog vojinstva
Smrtni nikad dostići ne može!
Na svakome licu angelskome
Savršenstvo blista stvoritelja
I prelastna božja pojezija . . " L. M.

Mihail arhangel reče bogu ocu besmrtija:

„Besprestano tvoj um presvijetli
Tvoriteljnom blista pojezijom." L. M.

Žrtva bogu nije obična paljenica ni ona u hramu, nego:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURAĐ CRNOJEVIĆ

„Žrtva ti se blagodarenija
Na sve sjajne sažiže mirove
U čistoti lučah ognjenijeh;
Al' za tvoje silno popečenje
I za tvoj nježnost otačarsku
Malene su žitve tvorenijah." L. M.

Njegoš je hladan prema kultu i kultusnim ceremonijama. On je pun duha i nutarnjega života, pa mu nije do hladnih i nerazumljivih vanjskih znakova, obreda i ceremonija, što je neprosvijetljenu čovjeku sve u vjeri.

Njegoš kaže, da čovjek „sam sobom čudo sačinjava". I od svih zagonetaka čovjek je najveća.

„Tajna čojku čovjek je najviša. —
Tvar je tvorca čovjek izabrana,
Ako istok sunce sv'jetlo rađa,
Ako bića vri u luče sjajne.
Ako zemlja priviđenje nije:
Duša ljucka jeste besamrtna." L. M.

O nemoći čovječjoj Njegoš ovako govori:

„U čojka je jedan hram uzdignut,
zla obitelj tuge i žalosti;
svaki smrtni na zemlji rođeni
ovom mračnom obitelju vlada,
pod koje se svodom otrovnijem
mučenija vremena gnijezde;
ovo gorko nasljedije ljudsko
čovjek čojku, čovjek sebi dava,
najsretnji ga iz ništa stvaraju
radi smrtne tužne armonije." L. M.

Po Njegošu sve se duše vraćaju u vječnost. Čovjek na zemlji ili stoji uz boga ili uz satanu, uz koga je bio prije dolaska u ovaj život. Po smrti odmah odlaze sljedbenici zakona božjega u blaženstvo, dok „privrženici cara zločestoga" idu u ad, u „mrake vječnoga ridanja." Poslije dugog ridanja griješnika u carstvu mraka doći će vrijeme, kad će „svi kraji zaplamteti svetlošću i krotkasvi

„Miri i prostori strašni
slatkoglasnom grmjet armonijom
vječne sreće i vječne ljubavi."

Poslije će svim ljudima biti jednako, svi će uživati vječno blaženstvo. I satana će se osloboditi mraka i bit će opet Kerubin, što je i bio. Sve će se duše napokon naći ondje, gdje su boravile prije pada, u izgubljenom raju.

Život je ljudski drama, za koju su potrebna razna zla i dobra, sreća i nesreća, a i izvjesni red. Nad svim gospodari umna sila.

Ta Njegoševa vjera nije izvorna, ali je lijepa. Nema vječnih i beskrajnih muka. Kad se udovolji pravdi, sve duše jednako uživaju u blaženstvo, a i isti satana vraća se u svoju čast.

I zaista je bolji pedagog onaj, koji sve ljude vodi sreći, od onoga, koji zle ostavlja u zlu i udara ih na beskrajne muke. Njegoš pomiruje sve i stvara

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

harmoniju vječne sreće i vječne ljubavi. Ako i ne će biti tako, ali je krasno, plemenito i pjesnički: dostojno velikoga pedagoga i genija.

Pravi narodni čovjek Njegoš, prem vladika, nosio je crvenkapu i narodno odijelo, a slobodouman i iskren, ovo kaže:

„Al' nakaž'te i prožente grdno
Crnu kapu oda zla bjelegu,
Koja laži među vama sije,
Jerbo sreće nije u narodu,
Kojim kapa rukovodi crna."

To je velika iskrenost, izrečena velikom moralnom snagom, a dokaz, koliko je Njegoš sposoban da bude Crnoj Gori vjerska glava i narodni poglavica: uzgajatelj narodni.

U oporuci hvali Njegoš Bogu: „Hvala ti Gospodi, jer si me na brijegu jednoga tvojega svijeta udostojio izvesti i zrakom jednoga tvojega svijeta divnoga sunca blagovolio napojiti. Hvala ti Gospodi, jer si me na zemlji nad milionima i dušom i tijelom ukrasio. — Koliko me je od moga detinjstva tvoje nepostižno veličestvo topilo u himne — u himne božestvene radosti, udivljenija i veleljepote tvoje, toliko sam bjednu sudbinu ljudsku sa užasom razmatrao i oplakivao."

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Velika je bila Njegoševa duša! On se je topio u himne božanstvene radosti, i njegova je duša himna, a opet, ako i jest bogom toliko nadaren, koliko trpi za bijednu sudbinu ljudsku?!

Takav pedagog uzgaja ne samo svojim velikim riječima, nego i sam sobom. Genij! To je religija!

U Njegoševu pismu liječniku stoji: Ja Boga ne predstavljam kao Nerona i Muhameda II., no ga predstavljam po njegovom veličestvu, za duha preveličestvenoga — premilostivoga svojim tvarima."

Vrijedno je zabilježiti i ovo: Vuk spremi za štampu svoj prijevod Novoga zavjeta, pa zatraži od

Njegoša da mu dade blagoslov arhijerejski, a vladika mu reče: Nisu to moji posli. U Ungariji ima dosta naučenih srpskih vladika, koji poznaju sva crkvena pravila, pa se obrati k njima, kano pravim arhijerejima, da ti dadu blagoslov; a da išteš od mene blagoslov za oslobođenje braće Srba ispod nesnosnijeh jarmova, i za nabavku oružja i iđenja u rat, u tome sam ti ja pravi vladika, pa bi ti da' blagoslova koliko oćeš; ali ti, Vuče, nijesi za to, koliko ni ja za ono prvo.

Prva briga i zadaća Njegoševa nisu bili crkveni obredi, nego život i sloboda narodna.

U crkvi stajao bi Njegoš ili pod fesom, ili pod kalpakom, ili pod crnogorskom kapicom (šiš) Ne čitaše u crkvi ni „vjeruju" ni „oče naš".

Godine 1834. Njegoš svuče sa sebe za svagda kaluđerske haljine, pa je nosio samo narodne. Nije htio da se razlikuje od Crnogoraca, ni da traži kakav autoritet u „časnoj" mantiji i kalpaku.

Rovinski piše, kako je Njegoš postao monahom po moranju, pa je vazda izbjegavao kaluđerske mantije i crkveno činodjestvije. On uvidi, da se ne slaže arhijerejska mantija sa žezlom vladarskim. Ne jednom učestvujući neposredno ili posredno u krvavim poslovima, on nije mogao s mirnom savjesti u božjem hramu prinositi beskrvnu žrtvu.

Njegoš je bio čovjek tanke moralne savjesti, bez koje nema religioznosti ni pravoga pedagoga.

Njegoš je naš najreligiozniji čovjek, onako religiozan, kako to dolikuje viteškomu čovjeku.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE CRNOJEVIĆ

Njegošev pedagoški takt.

Njegoš je pun pedagoškoga takta, i taj je njemu prirođen. Čovjek plemenita ukusa mora da je takav. Sve je u Njegoša u svoje vrijeme i na svom mjestu, sve prirodno, a ništa isbitreno. Njegov stari slijepac, iguman Stefan, učitelj je najveće snage. U njemu se sastalo veliko staračko iskustvo, moć sljepačke besjede i igumansko dostojanstvo I on se javlja u pravi čas.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Kad se sastaju glavari da mire neke glavare, da se dogovaraju i vijećaju o narodnim stvarima, narod kolo vodi i pjeva u tom znamenitom času o neslozi glavara, o slobodi, o sudbini ljudskoj i junačkoj, o junaštvu, o izdajstvu, o osveti, o kletvi na izrode, o nevjeri Brankovića, o slavi junačkoj, a „pjesma je iz glave cijeloga naroda“ (G. V.).

Pjesma u kolu, a to je narodna misao, pravi „štimung“ u zboru vladara, i sjeća ih narodnih grijeha i vrlina. Narodno kolo nije tu pusto i raskalašeno veselje, nego narodni sabor, gdje narod govori slobodno iz svoje glave i stvara javno mnijenje Javno mnijenje ne nameće se Crnogorcima izvana, nego ono izlazi, iz samoga naroda i ono je uistinu izvorni glas narodni. Narod je tu suveren, i glas naroda je glas sina božjega. U kolu ima narod svoju prvu i slobodnu riječ. To je narodna sloboda.

Kako je ples prvobitno služio u vjerskom obredu, tako ovdje služi narodnoj misli, slobodnoj misli,

koja izlazi iz glave cijeloga naroda. Glavari slušaju tu pjesmu, jer su i oni samo dio glave cijeloga naroda. To je u demokratskom duhu slobodne države, to je narodni ustav.

Patriarhalnim narodima vladaju svećenici, jer su oni u narodu sve: i mudraci, i čarobijaši, i liječnici i sudije. Oni imadijahu u narodu najveći ugled. Tako je bilo i u Crnoj Gori. Gospodar, u isto doba i vladika, vladao je moćnim moralnim sredstvom: blagoslovom i kletvom. Drugih sredstava prinudnih nije imao.

Njegoš je dobro znao, što je narodu vladičina kletva i blagoslov, pa se i njima taktično poslužio na narodnu sreću. Nije on nikoga blagoslivljao, a kamoli proklinjao, ali je ipak i tu pokazao svoj pedagoški takt.

Vladika Petar I., što je vladao pred Njegošem, z klinje u svojoj oporuci svemogućim bogom sve Crnogorce i Brđane: da ga u miru i općoj ljubavi opraču i ukopaju, da se nad njim ne čini [illegible] zakunu, pa tu zakletvu čini potvrditi po svoj Crnoj Gori i Brdima od svih nahija, sela i plemena, da nitko iz nikakova uzroka ne će izazvati drugoga do Gjurgjeva dnevi, jer se nada, da će do tada oni nabaviti sredstva, da se postave sudovi po svoj zemlji, što je tražio suzama na očima od njihova pokroviteljа, ruskoga cara. Najposlije proklinje sve one, koji ne bi njegovu oporuku izvršili, nego bi se usudili riječima ili djelima poticati svađe u narodu, kao i one, koji bi namjeravali da se udalje ispod ruskog pokroviteljstva.

Do Gjurgjeva bio je narod miran, ali čim je moć te kletve prošla, nastala je odmah svada i osveta.

Godine 1834. šalje Njegoš svemu narodu objavljenje o otkriću moći sv. Petra cetinjskoga, koji je narodu za života svoga govorio i zaklinjao ga, da živi u slozi, miru i jedinstvu. „Ove svete riječi“,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

veli Njegoš, „i božanstvene, ja mislim da je svaki od vas držao na srcu i doklen se nije ovi ugodnik Boži bio među vama pojavio; a sada nadam se, da ćete ih osobito držati, jerbo vidite onoga, koji vi ih je govorio, među vama sveta i cjelokupna (nije se četiri godine promijenio). I vi ste uvjereni, ja mislim, da koji Crnogorac ne će držati slogu, mir i jedinstvo, bit će mu sv. Petar sapernik i na tome i na onome svijetu; nego, koji što ima među sobom nemira, složite se i mirite, i tada ćete biti bogu povoljni i vašemu svetitelju Petru."

Petra I. je živa narod poštivao kao sveta, jer je i svetački živio. On je svojom posljednjom riječi zauzdao strasti i umirio zakrvljena bratstva i plemena, te poslije njegove smrti da mir u zemlji traje — kao svetitelj će većom snagom blagotvorno uticati na narodno jedinstvo i mir unutrašnji, što je mladome vladaru Njegošu u velikoj mjeri olakšavalo njegov teški položaj u početku, a koristilo Crnoj Gori.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Njegoš je umio taktično upotrijebiti svetost vladike Petra I., da ojača crnogorsku slogu, nutrašnji mir i jedinstvo, u čem i jest velika narodna snaga. Njegoš je umio vladati i narod uzgajati i mrtvim Petrom svetiteljem. Njemu pođe za rukom, te uguši plemensku osvetu, a raspiri osvetu protiv Turaka.

U narodnom jedinstvu najveća je moralna i fizička snaga. Svi za jednoga, jedan za sve. Svi Crnogorci jedna misao, jedna volja, jedan čovjek. Ne za volju ovoga ili onoga, nego za čast i slobodu Crne Gore — za svakoga i za sve. Da se to postigne, Njegoš se taktično služio autoritetom svetiteljske kletve i sam ga učvršćivao, nad koji crnogorskom narodu autoriteta nema. I postigao je svoju svrhu.

Iguman Stefan čini spomen dušama crnogorskih vitezova, baš na badnjak, kad je sav narod sretan, kad Crnom Gorom vlada svečani duh, ono pjesničko i religiozno raspoloženje, kad gore badnjaci i peku

se janjci, jer „danas će im najmilije biti, od Kosova nigda, kako danas“. U takvu sretnu i svečanu času crnogorsko kolo slavi junake, a iguman Stefan čini pomen Dušanu, Obiliću, Zrinoviću i dr., da i njima bude milo.

Iguman Stefan i pričeščuje crnogorske vitezove u zgodan čas, iznenada, bez priprave, jer je hora.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Ogledalo Srpsko.

Crnogorske junačke pjesme: „Ogledalo srpsko“, zabilježene su na Cetinju Njegoševom brigom. Predgovorom popratio ih je Petar II. Petrović Njegoš godine 1845. On kaže, da im ne treba preporuke, jer su ih već mnogi naučenjaci pohvalili i u zvijezde podigli, a neki ih usporedili sa Ossianovima i Osijanovima pjesmama. „Za crnogorske pjesme može se reći“, kaže Njegoš, „da se u njima sadržava istorija ovoga naroda, koji nikakve žrtve nije poštedio, samo da sačuva svoju slobodu.“ „Na mnogima i važnijima drži se (poezija) strogo tajnosti.“ Neke od ovih pjesama jesu Njegoševe. Njegoš je dao Ogledalo Srpsko narodu da se u njemu ogleda, njim se hrabri, ponosi i uzgaja, a i u njemu uživa.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

U predgovoru drugoga izdanja ovih pjesama g. 1895. kaže prof, Filip J. Kovačević, da se je „Ogledalo Srpsko“ čitalo na sjelima, prelima, krsnim imenima i drugim prilikama, pa jer ga je već malo bilo, posuđivalo se iz jednoga plemena u drugo, čak iz Crne gore u Primorje. Crnogorci bi govorili jedan drugome: „Boga ti, kad dođeš ovoga sveca, nemoj zaboraviti „Ogledala, e ćemo se razgovarati i zagovarati!“ „Nego i ta „Ogledala“ u pošljednje vrijeme, idući od ruke do ruke, od kuće do kuće, obrijediše tako, da se nijesu mogla više naći ni pozajmiti.“ Tko ga je imao, krio ga je, da mu ne propane. „Ogledalo“ se napokon plaćalo po napoleon i po.

Prof. Kovačević kaže, da je „Ogledalo“ bogata riznica crnogorske narodne istorije, baš pravo ogle-

dalo, u kome se vjerno zrcali crnogorska mučna ali junačka prošlost. „Željeti je“, piše on, „da ga svaka naša kuća odomaći. jer će tijem odomaćiti sebi i porodu svome [illegible] od najboljih srpskih vaspitnih knjiga“

To je živa istina! Vladika Njegoš bio je veliki pedagog, pa je dao Crnoj Gori lomnoj, a i svim nama, u ruke knjigu, narodnu pedagogiju, dobru, uzetu iz narodne i svoje duše, a narod ju prigrli i na srce privija, hrabri se, sokoli i ponosi.

U „Ogledalu“ ogleda se junački narodni duh crnogorski i narodni ponos, ali i duh osvete, i sve one narodne vrline, što su osobito potrebne manjemu narodu da sačuva i izvojšti svoju slobodu i samosvojnost. Za krvava turska zločinstva Crnogorci se ljuto osvećuju, pa se iz boja vraćaju pjevajući i puške mećući. Već prva pjesma ovako svršava:

„Blago meni, moj sin [illegible]le!
Kad si mene [illegible]
Ka' da si ga [illegible] Og. Sr.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Zarobljenih Turaka Crnogorci uopće ne daju na otkup, već im sijeku glave, a da im se još više osvete, daju Turke na otkup za krmke.

U devetoj pjesmi hoće Crnogorci tursku gospodu da puste na otkupe, no ih ženska glava ukorila, vjerna ljuba kneza Mojisija. Ona reče Kojičiću Vuku:

„Oj đevere, Kojičiću Vuče!
Vi hoćaste braću otkupiti
U kletoga Ćuprilić vezira,
No ih nešće dati na otkupe;
Spomeni se, Vuče, udovica,
Udovica crnih kukavica,
Onomlani što su ostanule,
Kukajući i suze roneći,
Bez muževa i bez branitelja!
Nije li vi zazor i sramota,
Da vi braću svoju ne svetite,
No puštite Turke na otkupe?“ Og. Sr.

U junaku puče srce Vuku, pa sabljom odsječe Sinanbegu glavu, i svu tursku gospodu tako pogubiše. Tako zamijeniše Turke za junake mlade Crnogorce. Za svakoga Crnogorca pade turska glava. „A ostale brojiti ne mogu, jer bi pjesma odveć duga bila.“

U desetoj pjesmi Crnogorci s Petrom Boškovićem ljuto potukoše Turke. Sila pade turskih glava, sila konja i oružja pade u crnogorske ruke. „Od Turaka studen kami osta — grdna glasa, crnoga obraza. Koliko je vojske crnogorske, svaki nosi biljeg od Turčina, neki glavu, a neki oružje, neki vodi konja sedlenika.“ Vraćaju se kući pjevajući i puškam' mećnći, i sve im je to lakrdija, a

„Petar osta zdravo u Slatinu,
I zadobi slavu i poštenje!“ Og. Sr.

U jedanaestoj pjesmi Crnogorci poslije rata vode sedamdeset uhvaćenih Turaka, sedamdeset i više četiri, sve gospode age i begova, među njima pašu Huseina sa sestrićem begom Ljubovićem; mišljahu ih vrći na otkupe. Srele ih čevske pokajnice, a pred njima Krste Mojaševa. Kako vide bega Ljubovića, odmah ga poznade, pa svom deveru govori: „Kud mi vodiš bega Ljubovića? Zar sam malo njemu robovala? Lani me je beže uhvatio, kad pohara vezir Ćuprilića, kad pohara lomnu Goru Crnu, robovala za godinu dana! Daj mi noža a na ti kuđelju, da posječem bega Ljubovića.“ I posječe bega Ljubovića. Tada svjema posekoše glave, nekoga za bijelu na Cetinju crkvu, i svakoga za nekoga. „Prebijaju deset za jednoga — pravo nije, ma lijeka nije.“ E, tako je u krvi moralo da bude.

Bosanski vezir piše knjigu vladici Vasiliju Petroviću na Cetinju, pa traži harač Gore Crne, pa i dvanaest mladih djevojaka, od dvanaest do šestnaest ljeta. Vladika tad govori Crnogorcima:

„Ako harač i đevojke damo,
Ja u Crnu stojat neću Goru,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Jer slobode imati nećemo,
Ni junačke glave ni poštenja.“ Og. Sr.

Ne dadu harača ni Crnogorci, pa vladika piše bosanskom veziru:

„Čudim ti se, bosanski šljivaru!
Što budališ i u knjigu pišeš — —
Poslaću ti za đevojke mlade:
Od veprova dvanaest repova,
A za samu Belu Stanišića
Od ovnova dvanaest rogova,
Da to nosiš na turbanu svome.“ Og. Sr.

Napokon kaže pjesma, da bi se Crnogorci prije iskopali „nego jednu tebi ustupili, jednu staru, ćoru i sakatu, a kamo li mladu i lijepu!“

Brđani potukoše Turke, i bježe Turci glavom bez obzira i utekoše od vojske glavari Skadru na Bojani, a srdito ih vezir zapitkuje:

„Kamo meni od Brda glavari?
Kamo harač od sedam godina?“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Odgovor je na to:

„Prod se, pašo, vraga i đavola!
Ja na Brda nigda vojštit neću,
No se prođi od Bjelopavlića!
Ako ne mož' pokupiti vojsku,
Do Jedrene i do Monastira,
Nemoj hodit na Bjelopavliće,
Da te ljuta zmija ne udari!“ Og. Sr.

Lako umiru Crnogorci, no samo oni teško:

„Bez nikakve zamjene junačke.“

U „Ogledalu“ ogleda se i duh Njegošev i svijetli jakim pedagoškim svijetlom.

Junaštvo.

„Junak neka junački gine, a mati neka materinski tuži.“ Crnog. posl.

Što vrijedi uzbuđivanje hrabrosti i junaštva u uzgoju, razložio sam u svojoj knjizi „Uzgoj čovjeka borca“. Ovu vrlinu svih vrlina, najpotrebniju u životnoj borbi, rasplamćivao je Njegoš u najvećoj mjeri. Bila je za to i najveća potreba i životno pitanje Crne Gore. Malen narod, a neslobodan, treba da je moralno i tjelesno jak, treba da je junak, to više, kad

„Srpska djeca svijetlo ime pogibe;
postadoše tuđi ratarima,
isturči se plahi Arnauti, —
mlijeko ih srpsko razgubalo!“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Što uteče ispod sablje turske, što se ne će u lance vezati, to se zbježa u ove planine da ginemo i krv prolivamo, da junački amanet čuvamo, divno ime i svetu slobodu. Sve su naše glave izabrane; momci divni isto kâ zvijezde,

što su dosad ove gore dale,
svi padali u krvave borbe,
pali za čest, ime i slobodu!

Vuk Mićunović kaže, da nema junačke muke, ne bi ni pjesma slavila junaka; da nema junaštva, ne bi se imala ni sablja zašto kovati:

„Bez muke se pjesma ne ispoja,
bez muke se sablja ne sakova!
junaštvo je car zla svakojega
a i piće najslađe duševno,

kojijem se pjane pokoljenja.
Blago tome, ko dovijek živi,
imao se rašta i roditi!
vječna zublja vječne pomrčine
nit' dogori, niti svjetlost gubi" G. V.

Junaštvo je jače od svakoga zla te svako savlađuje, a i najveća je slast za čovječju dušu, pa zato ljude jednako zanosi želja, da se proslave. Vječna zublja je slava; ona je kao neka vječna zublja u vječnoj tmini, jer ona obasjava junake i iza smrti njihove, a ljudi, koji se nisu proslavili, propadnu u tamu vječnoga zaborava. Tako Njegoš, pokazujući put u vječni i slavni život, podžiže Crnogorce i nas na junaštvo i junačka djela. Svak bi htio da dovijek živi, pa evo mu put u taj život.

Njegoš sokoli nas na rodoljubno junaštvo, pa kaže, u kojoj se zemlji čovjek rodi, za nju neka i radi, i sve svoje sile [illegible] veti. On na svoj način priznaje pravo jačega. Svaki ili silom jači ima neko divlje pravo, da gnječi slabijega, kao vuk ovcu, a tiranin slaba čovjeka; ali opet čovjeku je najsvetija dužnost, da slomi nepravednu silu i da ju prisili da pripozna pravo slabijega. On to na usta vladike Danila ovako kaže:

„Đe je zrno klicu zametnulo,
onđe neka i plodom počine;
je li instinkt al' duhovni vođa?
ovđe ljudsko zapire poznanje!
Vuk na ovcu svoje právo ima
kâ tirjanin na slaba čovjeka;
al' tirjanstvu stati nogom za vrat,
dovesti ga k poznaniju práva,
to je ljudska dužnost najsvetija!" G. V.

Ako pak braneći od silnika domovinu ili pravo pogineš te zaroniš u tminu, gdje smrt caruje, spomen ti se slavi:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Ako sablju polj ibiš krvavu
i zaploviš u n ćne valove,
sljeduje ti prahu svetkovanje“ G. V.

Ne obećiva Njegoš palim junacima, kao Muhamed svojima, raskošno uživanje na drugom svijetu, nego čestito ime i narodnu slavu. To uzgaja pl menite junake. To je krasna iluzija, a plemenite iluzije stvaraju u povjesti čudesa, a stvaraju ih i Crnogorci i Srbi ostali.

„Treba služit česti i imenu;
neka bude, što biti ne može, —
nek' ad proždre, pokosi satana,
na groblju će iznići cvijeće
za daleko neko pokoljenje!“ G. V.

Koji od nas poginu — kaže time Vuk Mićunović — u ovoj borbi, ne će zaludu poginuti, jer će ovo biti početak narodnoj slobo i koju će uživati naši potomci. Vrhunac je uzgojne ide , i moralnoga uzgoja žrtvovanje za dobro potomstva. To je najviša Njegoševa etika.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆ

Njegoš ističe muke. ali odmah i diže srca i budi nadu:

„O gnijezdo junačke slobode
često li te Bog nagledâ okom,
mnogo li si muke prenijelo (podnijelo),
mnoge li te čekaju pobjede!“ G. V.

Pobjeda je visoki duševni užitak, vrijedan svake borbe, žrtve i muka. Uzgajanje za žrtve, muke i pobjedu je ne samo krasno nego i potrebno za svakoga borca za slobodu naroda, a osobito za manjega, malobrojnoga.

Tko se uzda u se i vjeruje u pobjedu, jači je i bori se na život i smrt.

„Za vrsnijem bratom ali sinom
pusti glasi milost utrostruče;
nađeno je draže negubljena,

iza tuče vedrije je nebo,
iza tuge bistrija je duša,
iza plača veselije poješ.
Oh, da mi je očima vidjeti
Crna Gora izgub da namiri!
tad bi mi se upravo činilo
da mi svjetli kruna Lazareva,
e sletio Miloš medu Srbe!" G. V.

Pusti glas je žalosna vijest, da je tko mio poginuo. Kad čuješ, da ti je poginuo vrstan brat ili sin, tri puta ti je miliji negoli ti bješe za života, a tim veća žalost, što si ga izgubio. U toj milini vrsna pokojnika i žalosti, velika je etička ljepota i snaga. Čovjek tek poslije smrti za dobru i narodnu stvar dobiva najvišu vrijednost. Tome je dokaz naša ljubav i žalost.

Vuk Mićunović kaže, da su momci „prsih vatrenijeh" i krvi uždene [illegible] gordošću, žrtve blagorodne,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„da prelaze s bojnijeh poljanah
u veliko carstvo pojezije,
kako rosne svijetle kapljice
uz vesele zrake na nebesa." G. V.

Junaci, pali na bojnoj poljani, ne odlaze ni u dženet, da ih miluju Hurije, ni u Valhallu, da ih dvore Valkire, nego u carstvo poezije, a to je carstvo najljepše. Njegoš ima svoju religiju, ljepšu od svih zvaničnih religija. Njemu je bog pjesnik prirode. Kako sjajno sunce svojim veselim zrakama siše sa zemlje čiste rosne kaplje, te ih podiže na nebo, tako mladi junaci prelaze u veselo carstvo poezije. To je tako krasno rečeno, da bi čovjek i sam poželio da ide u veselo carstvo, i da ne doživi starosti, koja nije lijepa, pa Mićunović dalje govori:

„Kud će više bruke od starosti?
noge klonu, a oči izdaju,

uzbluti se muzak u tikvini,
pođetinji čelo namršteno;
grdne jame nagrdile lice,
mutne oči utekle u glavu,
smrt se gadno ispod čela smije
kako žaba izpod svoje kore." G. V.

I tako je ljepše umrijeti junakom i žrtvovati se za slobodu i u korist potomstva, te otići u veselo carstvo poezije, nego da nam se smrt gadno ispod čela smije. Nema čovjeku ništa teže, nego kad postane smiješan i smiješan umire.

Tako nehotimice Njegoš uzgaja junake. Ne opsjenjuje nego istinu govori. Ako je učitelj i uzgajatelj umjetnik, to je umjetnik Njegoš najveći uzgajatelj, ako to ni sam nije znao.

Narod žali i oplakuje junake i čini im spomen, a junacima kao da je to milo. Junak Vuk Mandušić priča, kako [illegible] mlada Crnogorka oplakuje mlada djevera Andrijuna, Milonjina sina Milonjića bana, koji mu je lani poginuo, od Turakan u Dugu krvavu", pa svršava:

„Tuži mlada, za srce ujeda,
oči gore živje od plamena,
čelo joj je lješe od mjeseca,
i ja plačem kâ malo dijete.
Blago Andrij' đe je poginuo,
divne li ga oči oplakaše,
divna li ga usta ožališe!" G. V.

Divno li Njegoš opisuje mlade junake, da ti se želja budi da junakuješ. Oni dolaze preda te, kao da ih očima gledaš. Knez Bogdan, kazuje, da ima već osamdeset godina, da je gledao Crnogorce, Turke i Latine, ali mlade glave onakve ne viđa, koju oplakuje sestra Batrićeva. To je oplakivanje za mrtvim bratom junakom narodno, tako duboko i dirljivo, da ne možeš ugušiti suza. Nigdje u narodnoj

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

pjesmi ne nariče ljepše nad mrtvim junakom ni mati, ni sestra. Žale ga i spominju crnogorski junaci i vojvode. Vuk Tomanović u ostalom kaže:

„Ono bješe junak pod krilima;
gledâ sam ga đe skače s momcima:
skoči s mjesta četrnaest nogah,
a iz trke dvadest i četiri;
po tri konja zagona preskoči. G. V.

A Vuk Mićunović dodaje:

„Što je fajde kriti ono što je?
onakvoga sivoga sokola
Crnogorka još rađala nije!
Ne mogaše čovjek nigda znati
al' je zgodnij', ali je valjastij',
al' je mudrij', ali je ljubavnij'!
šest putah sam s njim na muku bio,
đe prah gori pred oči junačke
i đe glave mrtve poliježu;
još takvijeh očih gvozdenijeh
ja ne viđeh u jednoga momka,
a nemaše još dvadeset godinah.
I što ću vi kriti, Crnogorci!
živo mi je srce pokosio
i našu je zemlju ocrnio". G. V.

Još ga dalje hvali i spominje Vuk Tomanović.

Sestri puče srce za bratom, a osta dvoje djece muško, jedno drugom vode dat ne može.

Njegoš govori o životu, kakav je, ali ostaje uvijek vedra duha, kakav valja da bude pravi čovjek. Još nitko nije uživao sreću, a da ga ne zadesi i nesreća, a opet nesreća vodi za sobom sreću, pa kolo pjeva:

„Čašu meda još nitko ne popi,
što je čašom žuči ne zagrči;
čaša žuči ište čašu meda,
smješane najlakše se piju." G. V.

Takvo je život piće junacima. Najčešće biva, da čovjek iskusi i sreću i nesreću. Tko tako život shvaća, kao junak Njegoš, nikad se ne razočara i nikad duhom ne klone.

Njegoš iskreno kaže:

„Junaku se češće puta hoće
vedro nebo nasmijat grohotom!“ G. V.

A u posveti Njegoš kaže: „Da! viteza sustopice tragičeski konac prati! tvojoj glavi bi suđeno za vijenac se svoj prodati! (žrtvovati). Pokoljenja djela sude; što je čije, daju svjema.“

Crnogorski junak nikad se ne hvasta, nego kazuje sve po istini; kako govori i vojvoda Draško: „Nema toga, ko s' ne boji čega, da ničega, ono svoga hlada.“

Njegošu je život viteška borba. On kaže, da: „Nebo nema bez grom[illegible]ijenu.“ Njemu je razgovor o junačkim djelima najljepša zabava i veselje, pa kaže: „Razgovora bez takvoga nema.“ A Vuk Mićunović veli:

„A da za svu igru bez gusalah
ja ti ne bih paru tursku dao.
Đe se gusle u kuću ne čuju,
tu je mrtva i kuća i ljudi.“ G. V.

Uz te gusle javorove pjevaju se junačke pjesme i pronose junačku slavu.

Kad dušmanin oštri oružje, i ti oštri svoje. Sve se sprema za borbu:

„Tek što vučad za majkom pomile,
igrajuć se strašne zube svoje
već umiju pod grlom oštriti;
tek sokolu prvo perje nikne,
on ne može više mirovati,
nego svoje razmeće gnijezdo:
grabeć slamku jednu i po jednu
s njom put neba bježi cijučući.
Sve je ovo nekakva nauka!“ G. V.

NARODNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Vuk Mićunović kaže Kidžal Osmanu:

„Zar obadva nijesmo hajduci?
on je hajduk roblja svezanoga,
on je bolji, e više ugrabi:
ja sam hajduk te gonim hajduke,
glasnija je moja hajdučina.
Ja ne pržim zemlje i narode,
ama mnogi grdni mučitelji
na nos su se preda mnom pobili.“ G. V.

Njegošev hajduk je plemeniti vitez, branič žene i djeteta, kako je narod branič crkve i plemena.

Pravi je junak plemenita i milostiva srca. Vojvoda Draško hoće da ubije kukavicu, a Vuk Kaslapčević mu kaže:

„Nemoj, Draško, tako ti života!
ne valja se biti kukavica:
ali ne znaš, rđa te ne bi,
da su ono šćeri Lazarove?“ G. V.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Doletjelo je jato jarebica i Crnojeviću uhvatiše. Svi iz grla poviču:

„Puštite ih, amanet vi Božji!
jere ih je nevolja nagnala,
a ne biste nijednu hvatali;
utekle su k vama, da uteku,
a nijedna, da ih pokoljete.“ G. V.

Pustiše jarebice.

Vojvoda Draško priča o groznim tamnicama u Mletcima, pa najzad kaže:

„sav protrnem, da ih Bog ubije,
kad pomislim na ono strašilo!
Niko žalit ne smije nikoga,
a kamo li da mu što pomože.
Kada videh viteško nevolju,
Zabolje me srce, progovorih:
Što, pogani, od ljudih činite?
što junački ljude ne smaknete?
što im takve muke udarate?“ G. V.

*

A pričanje završi, da je poznao na onim tamnicama, da su božju vjeru prestupili, i da će im carstvo poginuti i boljima u ruke uljesti.

Junački Crnogorac nikoga ne udara na muke, kao kulturna mletačka gospoda, nego krivca junački smakne.

Bez borbe nema života, a napokon pobjeđuje dobro, kaže Njegoš:

„obrana je s životom skopčana!
Sve priroda snabdijeva oružjem
protiv neke neobuzne sile,
protiv nužde, protiv nedovoljstva:
oštro osje odbranjuje klasje,
trnje ružu brani očupati;
zubovah je tušte izoštrila,
a rogovah tušte zašiljila;
kore, krila i bršine nogah,
i cijelovi besporeci
po poretku jedne druge sljeduju.
Nad svom ovom grdnom mješavinom
opet umna sila toržestvuje;
ne pušta se, da je zlo pobijedi,
iskru gasi, a zmiju u glavu.“ G. V.

Heroj hoda putem pravde, on je branič i zaštitnik pravde i „car zla svakojega“. Ljudi slabići robuju zlu, dok heroj vlada zlom i zlo robuje njemu. Ljudi su nesretni i trpe mnogo, jer su robovi zla, a premalo čine dobro. Heroj čini samo dobro, i pravda je njegova jedina boginja. Njoj služi i onda, kad vidi, da će toga radi stradati i poginuti. Njegošu nije heroj samo onaj s jataganom, nego i onaj u svakoj životnoj borbi: u miru i ratu. Heroj je pripravan na sve žrtve, ali on i vječito živi:

„Blago tome, ko dovijek živi,
Imao se rašta i roditi.“ G. V.

Herojevo ime „na zemlji caruje“, a duša na nebu.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Prem je njegov život „težak vijenac“, ipak „voće slatko“, jer

„voskrsenja ne biva bez smrti“.

Komu su žrtve za dobro slatko voće, najviša i najjača je moralnost. Takva jaka, herojska moralnost je Njegoš i po njoj pravi pedagog.

Heroj je pjesnik na djelu. On dolazi na svijet „naoružan oružjem prav..e“, da „popire zlobu i tiranstvo“. Dolazi kao osvetnik pogažene pravde, „da tiranstvu stane nogom za vrat“, i da ga donese „k poznanju prava“. On je tiranu bič božji.

Pravda je velik dobro, a tiranstvo golemo zlo. Kad bi bilo pravde, bilo bi dobro na svijetu, a kad ne bi bilo tirana, bilo bi više zlate slobode. To uviđa i duboko osjeća viteški Njegoš.

Njegoš vjeruje, da će pravda pobijediti nepravdu, a dobro zloću, pa veli:

„Iza tmine i sunce ogrij...
pred večer se vedro...vedri.“

U posveti „Prahu oca Srbije“ klikuje Njegoš:

„Bježi, grdna kletvo, s roda, —
zavjet Srbi ispuniše!“

NARODNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE CRNOJEVIĆ

God. 1912. i 13. Srbi zavjet ispuniše i oslobodiše braću iz ropstva, u kom su čamila preko pet stotina godina. Tome je zaista pedagogija Njegoševa mnogo pomogla.

Ja mu nakon sto godina njegova rođenja skidam kapu i činim mu spomen.

Njegoš vrlo cijeni um, ali opet kaže:

„Najvišega uma čovjek
Može lasno pogrješiti;
No priroda dje usije
Sa desnicom svojom štedrom
Um istini, razmišljenje
Tu se sasvim ne da pasti;
No i kada malo padne,
Dâ se brzo opet dići.“ Slobodijada.

Tako Njegoš ispričava sedamdeset biranih poglavica crnogorskih, koji pođoše na tursku „tvrdu božju vjeru“ na most Sitnice, gdje Turci na njih iz busije navališe. Poglavice borili se ljuto i viteški, ali ih trideset i pet pogine, a trideset i pet rane ljute od Turaka dopadoše i ranjene ih Turci povezaše, pa ih vode pod čador Ćuprilića, a trideset i pet glava posječene donesoše. Vojskovođa Ćuprilić ih sili, da pišu pismo vojsci svojoj, kako su vječni mir s Crnogorcima učinili, pa da se vojska vrati svojim kućama. Savezani poglavice viču:

„Ćupriliću, bezobrazna
I bezvjerna mrska glavo!
To se djelo hrabro, muško
Zvat' ne može, nit se zove.
Nas ako si, bezvjerniče,
Vjerom božom na sastanku
Prevario, pogubio,
Od svoga ga odvojio:
Pa zar misliš smrtnim strahom
Da ćeš sada ti nas nagnat',
Da prevare stidna pisma
Našoj braći pošaljemo
I sramota otačastva
Da života štit nam bude?“ Slob.

NACIONALNA BIBLIOTEKA, CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Napokon kažu poglavice, da boj s prijevarom ne prinosi slave zbiljske, već stid i bruku vječitu. Poglavice duha hrabra preziru smrtnu času, a nečovjek dade ih sve nabiti na oštro kolje, i poperiti na brijegu Morače.

Dušmanske grozote ne zastrašuju Crnogorce, nego ih čeliče i na osvetu ih gone. „Ne dođe im do pameti:

Da viteza bojne muke
Učvršćuju, popravljaju,
I da od njih sve postaje
Hrabrij duhom, srcem, umom;

Kako oganj srebro, zlato,
Što prečišća i popravlja,
Tako krvna trudna djela
Valjatnosti vitezovah
Sve bistrije svjetu kaže." Slob.

Kad su Turci i Mlečani udarili velikom silom na Crnu Goru, koja je Njegošu sveti hram, da istrebe Crnogorce, a ovi rade „da viteškim sokoljenjem jedan drugom duh učvrsti".

„Ne od sile da se mnoge
Tad obrane i sahrane,
No da muški i viteški
Na megdanu pomru listom,
Da njihova pogibija
Ne bi turskoj i latinskoj
Vojsci dala slave prave." Slob.

Svi odluče da se ne će živi predati. Žene i djeca odlaze u sredinu zemlje, „tu bez straha neka stoje, dok mi listom svi vojnici od dušmanah poginemo";

„A kad naše [illegible] pad[illegible] —
Eto žene, đeca, kuće
I ostalo sve imuće,
Ko do njega prvi dopre,
Na poklon mu vječno bilo!" Slob.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorskoga junaštva nije turska ni mletačka sila zajedno skršila.

Njegoševa „Slobodijada" je pedagogija junaštva, slave i ljubavi otačastva.

Crna Gora ne može se savladati i razorit, jer je to gnijezdo sokolovo,

„Koje nije ni iza šta
Do iz cvjeća pobratoga,
Na megdanu mačem svito!" Slob.

Kako da se orlu razori gnijezdo, kad mu je ovakav duh i mišica

„Kojemu se smrću igrat'
Bagatela mala čini,

Samo ime slavno hranit'
U pravome smislu, djelu,
Otačastvu viteškoga
Srca, duše svetu hramu." Slob.

Njegoš zna, da svaka vrlina, ako miruje, zadrijema i zarđa, pa ne valja juriše istrijebiti.

„Al viteštvu sudba neba
Vječito je odsudila,
Da bez posla viteškoga
Dan ni sahat ne dangubi." Slob.

Vječita borba za slavu i slobodu, i za svoj sveti hram, prekalila je Crnogorce u junaštvu i slobodi, a Njegoševa ih je pjesma podjarivala na borbu, slavu i slobodu. Da nije bilo u orla crnogorskog ni iskre svete slobode, crnogorskoga svetog hrama, tolikih turskih navala i tolikog prolijevanja krvi, junačkih narodnih i Njegoševih pjesama, Crnogorci se ne bi nikad ovjenčali tolikom slavom, niti bi bili danas svoji.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorci ne dadu, da ijedan dušmanin popali i istraži zemlju, i s tim prvu bojnu slavu i viteštvo, da pomrače i obruče pred svijetom viteškijem. Crnogorci su: „Boja žedni, slave željni", vazda spravni, da „slavoglasne, neuvehle vijence dične poberu i donesu". Pomrijeti svikolici

„Na megdanu oće draže,
Nego s' njega ustupiti
Turskoj mišci korak zemlje." Slob.

Njegoš kaže:

„Da svakome smrtonosnu
Nevjernicom sreća bude,
Gdje se nigda on ne nada." Slob.

Ali to ne plaši Crnogorca, već ga poziva samo na oprez.

Vladika i glavari crnogorski prije boja vojsci svojoj ovako govore:

„Svaki narod, kojem prsi
Duhom hrabrim pitaju se,
Za slobodu svoju dičnu
I za drago otačastvo
Dužan ginuť i krv liti,
Hrabrost prava doklen traje.“ Slob.

Ona ne da ništa nisko čuti o sebi, već dok živi, slavom huči,

„Kad nestane, tad postane
Ogledalo pravo svjetu,
U kojem se duh hrabrosti,
Duh viteštva ogleduje
Potomakah ljudstva vječno.“ Slob.

Njegoš ne podcjenjuje dušmanina, niti ga izaziva, ali ga se i ne boji, te poručuje mletačkome duki:

„Počneš li nas prijateljskim
Dozivati tihim glasom,
Na njem ćemo odgovorit'
Počneš li nas puškom gromom
Dozivati smrtonosnim,
Glasu će se nje odzivat'
Srpska puška, doklen traje.“ Slob.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Tko da pobijedi i podjarmi orlove crnogorske, kad oni i u kolu pjevaju:

„Prsa naša nabrečaše,
A mišice uzigraše,
Ne dadu nam više stati,
U boj treba pohitati,
Što je bilo to će biti —
Crnogorac pobjediti.“ Šć. M.

Turci su bili i na Cetinju, pa Beglerbeg pita Mrkojevića: „Zar nijesu nikad, kaluđere, Crnogorci pokoreni bili? Zar nikada nije turska vojska Crnu Goru pod noge metala?“ A kaluđer odlučno kaže: „Ne“ . . . „Ne bi nikad, od ka' ljudi pamte, Crna Gora sa svim pokorena.“ Gazili su Turci, priznaje

kaluđer, dva tri puta preko nje, „kad vrag unese sablju među njima, razluči se krvava plemena“, i to s potom krvavijem, pa nastavlja:

„Ali nejma sile na svijetu,
Kad je sloga među Crnogorce,
Nejma sile nit' je do sad bilo
Da pokori lomnu goru Crnu
Svukoliku s mora na Moraču.“ Šć. M.

Mrkojević kaže, da je Crna Gora nepobjedna:

„Radi kršna njihova predjela,
Rad ćeškoće njinijeh klanaca,
Radi toga, što su uvjereni
Da ih niko predobit' ne može —
Jer su sobom rođeni vojnici,
Jer se smrću smiju i rugaju.“ Šć. M.

Vjera u sebe velika je moć, a uzgoju zadaća, da ju raspiruje i diže, a to Njegoš čini u najljepšem obliku i u najvećoj mjeri. Nije Njegoš fanatik i ne prevršuje, pa njegov Mrkojević kaže:

„Bog je meni oči darovao,
Te sa njima vidim što su ljudi;
Sve naliče čovjek na čovjeka,
Al' čovjeka ka' planine nejma.“ Šć. M.

On dalje veli samosvijesno:

„Tvrda volja — i mišice naše,
Druge nama ne treba pomoći;
Bog nas znade, a mi sebe znamo,
Više nama ne treba poznanstva.“ Slob.

Crnogorac, kao svaki pravi junak, ne hvališe se bahato, jer

„Ko se hvali, taj sam sebe kvari,
Hvališe su kod njih popljuvani.
Običaj je svagda Crnogorski
Nit' se hvalit', ni klonuti duhom,
U mukama najvećim pjevati,
Smrtne rane prenosit' bez suze.“ Šć. M.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorci imadu svoju narodnu dušu, pa su oni u svojim velikim narodnim stvarima kao jedan čovjek. O tom pjeva i Njegoš kličući:

„Ta ovo je narod jedinstveni.“

Dalje kaže:

„Ko vječito hoće da živuje,
Mučenik je ovoga svijeta.
Kaži, što bi zbilja Crnogorci,
Stiješnjeni vragom i đavolom,
Da krvljenjem i strašnim žertvama
Ne živuju i ne broje dane?“ Šć. M.

Njegoš iz duše u dušu govori:

„Ko pogine, poginuť će slavno;
Ko ostane, ostati će slavno;
A Bogu je žertva najmilija
Potok krvi kad provre tiranske.“ Šć. M.

Ta vjera i nauka čini čudesa.

Mrkojević govori o pomirenju s Turcima, a glavari i sav narod viču, da su oni muke dovijek parali, „a ljudi su za muke rođeni.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Da mir bude, kako ti govoriš,
Kako bismo bez rata živjeli?
Rat je nama duša, igumane!“ Šć. M.

Stoga su se Turci bojali Crnogoraca, pa im Mehmet-paša govori:

„Kunem vi se pači vjerom turskom,
Bih volio radije pregnuo
Vrelo gvožđe dohvatit zubima,
No na Crnu Goru udariti.“ Šć. M.

Crnogorsko je junaštvo toliko, da ga moraju poštivati isti Turci među sobom, što mora da u Crnogorcima diže ponos i junaštvo. Mula Hasan, mudar Turčin kaže paši Karamanu, da crnogorske cijene nitko nema i da je niie lako imati. Srpsko je carstvo palo na Kosovu, svijet se potrese od Turčina, u ropstvo mu padoše narodi, a osta Crna Gora od Kosova

do današnjeg dana. Turske vojske na nju udaraše i mnoge izgiboše, sjekoše ih, robiše, pališe, zlo im svako na svijet radiše; sva je Crna Gora zasijata sa našijem i njinim kostima, pokorit' je nikad ne mogašmo:

„Kud će veće dike i cijene?
Dina mi se načudit' ne mogu,
Kad pogledam sve njihove muke,
Ka' to ljudstvo do danas doživje!" Šć. M.

Karaman-paša mu kaže, da se je pokaurio, a on mu odgovara, da to ne bi kazao pred kaurima, ali pošteno je pravo govoriti:

„Zločinci su, istina je prava,
Na zločinstvo mi ih nagonimo;
Zlo činiti ko se od zla brani,
Tu zločinstva nije nikakvoga." Šć. M.

Karaman-paša kaže Turcima, da će sve raditi, što mogne raditi, glavu svoju nikad žalit' ne će za padišu i za pače vjeru,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Al' u Crnu Goru ne će
Ni vran moje kosti unijeti,
Pa vam milo ili žao bilo." Šć. M.

I Crnogorke su junakinje. Njegoš im se divi i druge na junaštvo podjaruje:

„No je čudo od te ženske glave,
Što učini Ruža Lakovića:
U poćeru pošla za Turcima
Te s dvojice skinula oružje.
To je teže svoj Turskoj krajini
No njihove posječene glave"

Kula Ćuprilića.

Nenadović piše: „Svi su Crnogorci rečiti, a nijednog nema brbljava; svi su ozbiljni, a nijedan nije sumoran i tužan. Junaštvo: to je njihov ideal. A junaka ne može nikakva briga ni tuga savladati. Za ove tri godine nijedan jedini Crnogorac nije se pre-

dao neprijatelju, a za trista godina nijedan nije se predao očajanju. Večiti rat čudnovata je škola; oni se u toj školi nisu pretvorili u varvare, nego u Špartance. Crnogorci su krotki, blagi, ljubazni. A za svoje neprijatelje, koji su išli da ih istrebe, nisu imali milosti."

Bio je govor među Crnogorcima o Adamu, koga anđeo mačem istjera iz raja, a stari Crnogorac, starac Stevan Peskov nasmješi se i reče: „Boga mi, da je Adam Crnogorac, i danas bi svi Crnogorci živjeli u raju. Pogledaj ove gole krševe, kakvi su, pa ih Crnogorac brani i niko ne može da ga očera odavde; a ko bi ga mogao iščerati iz raja, jadan!" Ali rekoše mu, da onoga anđela posla Bog. Na to se starac opet nasmije, pa reče: Da je Adam njemu pogubio dva tri anđela, milo bi Bogu bilo, pa bi rekao: e nijesam rđu stvorio na ovaj svijet, nego junaka! Neka dovijeka sjedi usred raja!"

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Junaštvo je lijepo ocrtano ovim riječima:

— Zašto plačeš majko? pita ju sin.

— Plači i ti, sine, odgovarala je majka sinu ljubeći ga, plači i raduj se: otac ti je poginuo, no poginuo je kao junak.

Tko plače i plačuć se raduje, što mu je poginuo otac kao junak, dostojan je sin svoga oca.

U Crnoj Gori mnogo je veće junaštvo neprijatelju odsjeći glavu, nego ga ubiti iz puške, a ne pazi se, da li tkogod živu ili mrtvu neprijatelju odsiječe glavu. U oba slučaja velika je opasnost i treba imati junačko srce. Odvajkada ljudi su sjekli glave i nosili ih kao trofeje. Anđeo tjera Adama iz raja mačem, pa da ga ovaj ne posluša, on je gotov da mu odsiječe glavu.

Crnogorci i njihovi pisci tvrde, da oni nisu nikad neprijatelju rezali uši i nos; to da su činili Turci palim Turcima, da obijede Crnogorce.

Mula Hasan u Ščepanu Malom kaže:

„Na zločinstva mi ih nagonimo;
Zlo činiti ko se od zla brani,
Tu zločinstva nije nikakvoga.“

*

Koliko Njegoš uzbuđuje i rasplamćuje junaštvo svojim pjesmama, toliko i svojim ličnim junaštvom, pa valja i o njemu nešto reći.

Drugi Njegošev učitelj bio je Simo Milutinović Sarajlija, srpski pjesnik. Učio je u Lipskom, poznavao se i s Göetheom. Učenik, mladić od 16 godina prepirao se sa svojim učiteljem o srpskom junaštvu. Učenik je hvalio Crnogorce iznad svih Srba; učitelj priznavao je junaštvo crnogorsko, ali nije mogao dopustiti, da se ne prizna junaštvo i onoj zemlji, čije je junake on u Srbijancu opjevao. „Evo ja sam možda najveći Srbijanac, a izaći ću slobodno na megdan najboljemu Crnogorcu, pa ko ne vjeruje, neka obide.“ Kad je to rekao, izašao je na dvor. Malo poslije pozove ga učenik u sobu. „Ja ti“, reče, „nemam kad zvati najbolje junake crnogorske, nego evo ti mene, pa da skrešemo sad dim u dim po crnogorski, da znaš, što je i dijete crnogorsko.“ Simo se najprije opirao, a najposlije reče: „Nemam ruke, koju bih digao na Njegoša, nego udri, ako misliš da se plašim.“ Učenik upali jedamput i drugi put, ali oba puta zrno pade pred Sima, a donjega ne dođe. Onda ga Rade zagrli i kaza mu, da ga je htio samo kušati, te da je u male puške bio stavio toliko praha, koliko da zrno samo iz cijevi ispane. „Žestoka narav Simova divno se susrela s ognjenom dušom Radovom. Dvoboj ovaj krasna je slika toga susreta.“

Njegoš se zaustavi sa svojom vojskom na Tankom Rtu, i tu malo što nije poginuo. Rastom visok, a u crvenom čintarcu, pa ga uoče Turci na durbin, te napere lumbardu upravo na njega. U trenutku, u kom pristupi jedan Crmničanin Njegošu, i

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆ

samo što mu pruži ruku, doleti zrno iz lumbarde te pogodi Crmničanina u vrh glave i tu mu se prolije mozak Na to poviču glavari Njegošu: Miči se otalen, kumimo te Bogom, e ćeš poginuti! a Njegoš njima: Ja se ne mičem, dađavolju: nije ni meni ništa miliji život nego vama!

Njegoš je bio u svemu pravi Crnogorac i nije mario da se zaklanja i da bude među ma kojima, nego među prvima, kao što je od vazda bio u kući Petrović-Njegoša.

Njegoš pođe sa glavarima put Primorja i reče svome adutantu: „Medo! Evo ti sablja Smail-agina, pa je pripaši, i dvije male puške zađeni za kolan, a njegov štuc nosi o ramenu, ali kad dođemo pred Kotor među Latine, nemoj stojat' daleko od mene, nego nuz mene — ne znam ja šta Latini misle — ako li misle što na prijevaru kano sa Đorđem na Paštrovsku Goru, ti mi samo podaj sablju Smail-aginu, pa ćeš viđet, kako će im lećet' glave.“ Medaković kaže: „I zaista bi vladika, ona sila ljudska, mnoge pogubio, dok bi njega ubili.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Medo opisuje vladiku: „Divno ti je bilo pogledati vladiku, kad se spustaše na pazar; a još divnije, kad ovaj gorostasni vladalac, uzor divotnie srpskie junaka, gospodar najvećije junaka, od jednom skoči sa bijelog konja svoga i stade na pazaru na zemlju, ide velikanskiem korakom, krečući se ponosito, a lak kano krilat, nadmašujući svojom gorostasnom visinom sav okupljeni svijet, pogledajući svoiem oštrim orlovskim okom na sve strane oko sebe; ali se drži veličanstveno, ozbiljno i sa dostoinstvom. Sve je uprlo oči u divnog vladiku, ali ga se nagledati ne mogu. U njemu se oličavaju divni kosovski junaci najuzoritiema ljudskiem vrlinama.“

Medaković dalje piše: „Ne samo što bi vladika zadobio novcem rečena protivnička plemena za našu opštu stvar, nego bi on i sa svojom ličnošću — uglednošću moga' pokrenuti svakog, er to je bila

dika za svakog Srbina, a mio svakom, ko ga jednom vidi; to je bio pravi ban srpski od Kosova."

Njegoš bijaše rođen junak i poznao je dobro crnogorsko junaštvo, ali ga nije nikad precjenjivao niti se oholio. Na izazovna pisma Osman paše odgovara Njegoš: „Ja mislim, tebi je poznato sadašnje stanje jevropske politike; ja sam jedan čovjek mali i su malo moći prema velikijema silama, ali da sam viši i mogući, ja se ne bi pružao."

Junak niti se koči ni sagiba, već hoda ponosno i viteški.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Sloboda.

Sloboda je najviši ideal kulturnoga čovjeka, a tako i Njegoševa i svih Crnogoraca, pa valja da se nešto reče o Njegoševoj ličnoj slobodi.

Nigdje nije sloboda tako skupa i nigdje se za nju nije prolilo toliko viteške krvi, kao u Crnoj Gori. Crnogorcu je ginuti za zlatnu slobodu, i on gine za nju, da sačuva Crnoj Gori iskru narodne slobode. Kamenita i neplodna je Crna Gora, ali Crnogorac umire za nju ne da lagodno živi, nego da bude slobodan. Prvi svećenik crnogorske slobode je Njegoš, i on ju rasplamćuje u narodu svojim osobnim junaštvom, svojom besjedom i svojim pjesmama. On je apostol slobode.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DUŠKO CRNOJEVIĆ

Ima narodnih crnogorskih poslovica, koje najodlučnije traže slogu kao uvjet slobodi, pače zahtijevaju da se zatomi mržnja i nasilje od brata zbog zajedničke narodne slobode, koja se cijeni nada sve. Evo samo ovih: „Ko ne drži brata za brata, on će tuđina za gospodara; volij sam brata za krvnika, no tuđina za gospodara.“ — Što je Crnogorcu sloboda, kažu nam i ove njihove poslovice: „Volij sam, da mi gaziš po grobu, no po trbuhu. „Volij sam, da mi moja zemlja krv pije nego tuđa.“ U Crnoj Gori nema poslovice: „Bježanova majka pjeva, a Stojanova plače.“

Crnogorsko kolo pjeva:

„Sloboda je ime divno,
Za njom ljudsko srce kivno,

Ko s njom umre s njom se rodi,
Našem Bogu taj ugodi;
Što je bilo, to će biti —
Crnogorac pobjediti.“ Šć. M.

Kad iste djevojke i momci u kolu veličaju slobodu, onda je sloboda sjajnije sunce od djevojačke ljubavi.

Mrkojević kaže:

„Mi smo šaka malena naroda,
Bogu hvala, opita slobodom,
Da nam nije još ove pjanosti,
Davno bismo i mi upanuli,
Ka' svi drugi u đavolju torbu,
Dje su veće smješćene jabuke.“ Šć. M.

Njegoš se opravdava pred ruskom vladom u ostalom: „No što je fajda! Turci s nama pogranični ne dadu nam mira, a ovaj narod ne da sebe prizirati ni uništavati, jer ka. bi to dao i ravnodušno na ugnetenja, koja mu Turci čine, smatrao, jošt davno bi svoju voljnost i nezavisnost izgubio, za koju on nekoliko stotina godina neštedno svoju krv prolijeva“.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Kad se Nenadović prvi put sastao u Napulju s bolesnim Njegošem, zapita ga ovaj u ostalom: „Zašto zabraniše vaše novine Šumadinku?“ Nenadović odgovori, da kažu, kako ona rasprostire odveć veliku slobodu. „Onda“, veli Njegoš, „neka izbrišu iz istorije imena sviju srpskih vojvoda; jer su se oni svi borili da bude što veća sloboda.“ ... Šta se Srbija ima bojati slobode? Srbija, koju je sloboda rodila, koja samo sa slobodom može unaprijed poći, kudgod misli da korači, očekuju da im slobodu donese. Sučim će poći braći, koja su pod Turcima, ako im slobodu ne ponese.“

„Iskra srpske slobode svijetlila je sa Lovćena naokolo podjarmljenom Srpstvu“

Turski polumjesec vijao se nad Budimom, ali nije nad Lovćenom.

U crkvi sv. Petra u Rimu čuva se lanac kao osobita svetinja, kojim da je bio sv. Petar vezan u u tamnici. Redovnik pokazuje ga otmjenim putnicima s velikom pažnjom, a oni ga klečeći cjelivaju. Njegoš primi verige u ruke, rasteže ih, da vidi kolike su, i reče: „Ala su ga dobro vezali!“ Vrati ih redovniku, koji ga u čudu zapita? „Zar ih ne će vaša svetost cjelivati?“ Vladika mu polazeći odgovori: „Crnogorci ne ljube lance!“ Slobodni Njegoš, kao i svaki čovjek proniknut slobodom, otklanja sve, što sjeća na ropstvo i na ropska mučila.

Njegoš je sam živa pedagogija. Njemu je sloboda nada sve, više nego život. To se vidi i u drugim glavama ove knjige.

Lovćen je oltar slobode, a Njegoš njezin svećenik.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Čast i slava.

„Čuvaj obraz, a ne glavu."
Crnog. posl.

Glasoviti etičar Fridrik Paulsen zove nagon časti idealnim nagonom za održanjem samoga sebe. U objektivnom značenju čast je mjera vrijednosti i valjanosti, što je čovjeku daje njegova okolina. Svaki čovjek uzbuđuje svojim bićem, svojim sposobnostima, svojim radom i djelima u svojoj okolini čuvstva, u kojima je iskazana cijena njegove vrijednosti, a to je štovanje ili prijezir, zaziranje ili zaziranje. Koliko čovjeka cijeni njegova društvo, u kom živi i koje ga pozna, tolika je njegova objektivna čast.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Svaki pojedinac uživa dio časti, što ju ima njegova zajednica, njegovo pleme, narod. Svaki se diči svojim junacima i velikim duhovima. Zajednička, narodna čast vanredno je znamenit činilac u životu svakoga naroda. Ona čvrsto spaja i ujedinjuje njezine članove. Ako i nema među plemenima ili članovima zajednice ni ljubavi ni štovanja, ali zajednička ih čast spaja u jedno tijelo. Članovi rade o svojoj zajedničkoj časti i brane ju, ako je potrebno. Sramota pojedinca, sramota je i zajednice, pa zato ni jedna zajednica ne dopušta, da ju koji član sramoti, te onoga, koji bi to činio, goni iz zajednice. Mnogoga čast odvraća od zla, a mnogoga navraća na dobro.

Crnogorci su zločinca, koji je sramotio ne samo sebe, nego i Crnogorce i Crnu Goru, osuđivali na smrt, a strijeljali ih rođaci, jer se njih u prvom redu ticala sramota, pa su oni i gađali najsigurnije i najbolje.

Svačija sramota držala se sramotom čitave Crne Gore, a svačija dika njezinom dikom. To je u narodnom uzgoju vanredno znamenito.

Čast se diže i množi sa svim, što čovjeku povisuje moć, i što mu daje sposobnosti, da može drugima koristiti ili škoditi, kao što je n. pr. snaga, junaštvo, bojna vještina, jak duh i plemenit karakter. Te su se osobine cijenile i u zvijezde kovale u herojskoj Crnoj Gori. Čast i dika uzdižu mudrost, krepost, značaj, hrabrost; jednom riječi sve, što je lijepo, plemenito i dobro. A čast ubija svaka sramota, svako kukavno i nemoralno djelo, kao što je n. pr. kukavština, laž, prijevara, izdajstvo i dr. Tako je čast zaštitnik morala i narodnog života. Čovjek zdravih nagona ne će da bude sramotan i nečastan, jer to škodi njegovu životu, pa hoće da živi časno i moralno i dično, jer to odgovara njegovu životnom nagonu.

Trom čovjek napreže svoje sile i radi, jer vidi, da rad i imanje donosi ugled, čast i diku, a siromaštvo sramotu. Malodušan i strašljiv čovjek brani ipak svoje poštenje, i ne da se vrijeđati i gaziti, jer je to sramota i jer to ne dopušta ljudska čast.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Što je svemu rodu i plemenu na čast, tim se Crnogorac diči i ponosi. Crnogorci čuvaju čast i slavu svojih junaka, a dika je svakome, kome pjesma ime poje. Što veće junaštvo i što veća žrtva, to i veća dika.

Crnogorka govori svome sinu, kad polazi u boj: „Ne vraćaj mi se bez svijetla obraza!“

Njegoš je sam sobom dika Crne Gore, i on sam sobom i svojim djelom uspiruje čast svome narodu. Njemu je sve, što je lijepo i dobro, časno i dično. Priroda mu je „okićena cvijetnim vremenom, okružena sunčanim zrakama, ali vlase cvijetne pletući, bisernom ih rosom nasipljući pri igranju svjetlokosih zv'jezdah da dičnija na jutro izide pred očima svoga vladaoca.“

Skadarski vezir Hafiz-paša piše Njegošu, da ga Rusija ne pozna, ali je to mimoišao, pa da mu

djelom pokaže svoje suverenstvo, poziva ga na sastanak, da ugovore mir. A ugovori se čine između nezavisnih država, i zato skadarski vezir nije prihvatio Njegošev predlog, nego unaprijed tražio, da vladika prizna vrhovnu tursku vlast. Skadarski vezir opet odgovara Njegošu potvrđujući ono prvo svoje pismo i idući još dalje u zahtjevima, što se vidi iz ovoga prvog vrlo značajnoga pisma Njegoševa od 2. augusta: Moja je želja isto kao i vaša bila; ja sam odgovorio, da ja to srcem i dušom želim, da se nalazimo i da živimo sa žiteljima mogućega sultana u pograničnome miru i tišini. Vi ste iziskivali od moje strane, da ja kažem, kako bi se ta stvar mogla najlakše i najpostojanije svršiti. Ja sam odgovorio na ovaj način: da se sastanemo mi dvojica u pogranično selo Vranjinu i tu da mi vječni mir učinimo među dva od davnoga vremena neprijateljska naroda. Nego sad viđu iz vašega prvoga od 11. jula pisma i iz posljednjega od 9. augusta, da ste vi sa svijem odstupili od vašega prvoga mnjenija i namjerenja, i da sad sa svijem drugačije govorite i pišete i tražite ono sada od nas da imate, što smo mi nekolika vijeka našom krvlju plaćali i za čim smo se od padenja našega carstva borili i našu krv lili, ono, koje se bez krvi ni sušto nije moglo kupiti i koje se doista ni za što neće prodati osim za jednu krv. Sva obećanja vaša od vaše strane, koja su došla k meni i pismena i usmena, ja bih bio najposljednji čovjek, kada bi ijedno bilo od moje strane, i kada bi se ono moglo viđeti mojijema očima sprama časti moga otačastva. Što kažete u posljednjem pismu od 9. avgusta, da nas nema ko čuti, sačuvati, ni to od vaše strane nas zakloniti: nas ima s pomoću Božjom naš po jednovjeriju pokrovitelj veliki car ruski i njegovi mogući sajuznici; oni će nas od svake napasti, koja ne bude našijem povodom, sačuvati i zastupiti, ali u protivnom slučaju svagda stojimo gotovi za naše otačastvo i posljednju kaplju krvi

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

prosuti; a među tijem ko nas ne uzadijeva i mi ćemo od njega s mirom stojati . . . Ja te molim da činite od vaše strane, da se ovi narodi smire: a mi smo na sve svagda gotovi."

Tako piše Njegoš u doba, kada ga teške međunarodne prilike prinuđavaju da strpljivošću i postojanošću zreloga diplomata radi o miru pograničnome.

*

Crnogorcu je mnogo do ljudske časti, pa mu je odvratno sve, što je njoj protivno, i ne će da se sramoti. Na Lovćenu knez Nikola dade šator da ga preskakuju Crnogorci, pa tko ga preskoči, njegov je. Gledaju momci šator, ali nitko ga ne preskakuje. Da je kakav mejdan na sablju i pušku, svi bi poletjeli, a tko bi poginuo, nitko mu se ne bi nasmijao. Gledao to Crnogrnac, pogrbljen od velike starosti, devedeset mu godina, zastidi se, pa drkćućim glasom viknu: „Šta je to od vas, đeco crnogorska? Ko vas rodi takve u ove planine? Dajte mi vaše godine, pa Lovćen da preskočim!" Onda se iz gomile istače jedan momak, skine obuću, odijelo i oružje, pa preskoči šator, sjedne u njemu i prekrsti noge u njemu. Čestitaju mu, a onoj stari od radosti grli ga i viče: Blago meni danas i dovijek! Blago meni, imam na kome Crnu Goru ostaviti!"

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Ponosan čovjek boji se sramote, a taj je strah jako uzgojno sredstvo.

Iguman Teodosija govori Turcima o Šćepanu Malom:

„To se znade, čestiti valisu,
Da ga nikad oni dati ne će; (Šćep. Crnogorci)
Pa ko ima časti i obraza,
Bi l' to mogâ ikad zahť jevati
Od naroda jednog slobodnoga?"

Njegoš sagradi na vrh Lovćena bijelu crkvicu sv. Petra. Tu se svake godine po Njegoševoj naredbi služila leturđija za duše neumrlih crnogorskih

junaka, koji su pali u boju s Turcima, za čast i slavu narodnu.

Nigdje dostojnije mjesto za slavu poginulih crnogorskih junaka nego je Lovćen, kome Njegoš ovako pjeva:

„Ponosita lovćenska planino,
Glava ti se nad oblacim' visi,
Te pod sobom ponosito smatraš
Sva čudesa prirodom stvorena.
. . . . . .
Ti odbijaš svakog stvora društvo,
Što ne sliči orlu al' kurjaku,
Al' Milošu ili Karađordu,
A otrovne bluješ anateme
Na Vukovce, roda izdajice."

Već sam Lovćen je dika i slava Crne Gore. Turska vojska bila je pod Budinom i drugdje, ali na Lovćenu nikada. Lovćen je i dostojan grob slavnoga Njegoša.

NARODNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Priroda je sveti i najsjajniji hram, što ga Bog sam sebi podiže: to je njegova slava.

„Najmanji te cvjetak slavi
Ka' najvišeg svjetlost sunca!
Cetinjski Pustinjak.

Njegoš slavi boga:

„Ti, božanstvo previsoko,
koje živiš u prostoru,
nad prostorom, pod prostorom,
u svijetlim planetama,
u zrakama sjajna sunca
i u svaku malu stvarcu
nam vidimu, nevidimu!"
Crnog. k Bogu.

„Sveti tvorac veličanstvom sjaje
u iskrama kako u suncima,
u smrtnima ka' u božanstvima." L. M.

A u večernjoj Molitvi:

„Milione života si
živim prahom ogradio,
milioni tobom dišu.“

Samo duboko religiozna duša Njegoševa može da ovako slavi Boga:

„Svekolike umne glave,
što su do sad na svet bile,
i po sada te se rode,
da u jedno pero sliju
silu mislih najvišijeh:
ne bi znale crte povuć'
niti rječi upisati
o tvojemu veličanstvu.“

Crnog. k Bogu.

U večernjoj Molitvi opet kaže:

„Sveti! Tajni! Carstvujući!
Uma moga slaba mrost
tvog suštartva veličanstvo
kadro nije isljediti.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Njegoš je izbjegavao ceremonijalne i službene molitve i nerado liturgisao. Bio je čisti, slobodni i viteški duh, pa je duhom vazda slavio Boga:

„i u jutru zlatnoj zori,
i u podna žarkom času
i večera tihom miru.“ V. M.

Duševni i moralni vitez, Njegoš, ne pada ničice na zemlju, nego slavi i Boga. i čovjeka, i prirodu bez ceremonija i vanjskih sredstava: duhom svojim. On govori o užasnim strastima i nagonima čovječjim, ali ga opet diže i slavi:

„Zloća, zavist, adsko nasljedije:
Ovo čojka niže skota stavlja —
Um ga opet s besmrtnima ravni!“ L. M.

Vladika Njegoš pokazao nam je činom i besjedom, kako valja da slavimo bilo koga: ne pompom, obredima i ceremonijama, nego duhom i čuvstvom — u dubini duše svoje. U tom je on visoko nad svojim narodom.

U početku prve pjesme „Slobodijade“ Njegoš zove visoku kćer neba, da mu raspusti krila umna:

„Da mi pjevat' slavna djela
Otačastva braniteljah,
Njih junaštva kazat' falna
Od nestanja srbskog carstva;
Koji krvcu kako vodu
Vječno liše, i sad liju,
Za obranu i slobodu
Neprestano boje biju;
Koji roda slavu bojnu
Sačuvaše i digoše
Ispod nogah varvarskijeh
Hukom sjajna oružja.

NJEGOŠEVA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐEVIĆ CRNOJEVIĆ

Srpska sila i država propala je na Kosovu, „ali slava i viteštvo u cjelom se vidu kaza.“ Slava i viteštvo više je od sile i države. Ovaj moral i nauku širi Njegoš svakom prilikom.

Hrabri vožd crnogorski govori hrabrim glasom hrabrim Crnogorcima, da je njihov pastir crkovni, ali turska gnusna nepravda prignala ga da nosi mač i do posljednje kapi krvi brani slobodu otadžbine od turskoga jarma, pa kaže:

„Je l' nam, braćo, poštenije
Sa mačevma u rukama
Na mejdanu smrt dobiti,
Nego ženski nevaljatno
U krvničke ruke pasti,
Da nas skrvi Turci muče,
A potomci Srbstva bruče?“ Slobod.

Priznaje, da je u Turčina mnogo silne vojske, kud i kamo više od Crnogoraca, pa dodaje:

„Al se slava s mnoštvom bojna
Na megdanu ne dobiva;
Već sa slogom i preglećom
Junaštva se vjenci grabe.
Što je više turske vojske,
To je naša viša slava;
Jer ako je dobijemo,
S tijem ćemo besamrtnu
I vječitu slavu dobit;
Ako l' ona nas dobije,
Mi svi od nje na megdanu
Izginemo, krv prospemo:
Opet njojzi slave nema,
Što sa mnoštvom manje dobi,
Nego ćemo slave vjence
Mi ponesti u grob sobom." Slobodijada.

Hrabri vojevode i vojnici odgovaraju, da su gotovi krv proliti za slobodu otačastva, i da vele svi poginuti, „no nje ime izgubit'." Svi su spravni da dadu posljednju kaplju krvi za slobodu i domovinu.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURĐE CRNOJEVIĆ

Slava je Njegošu besmrtna, pa hrabrost crnogorska na jednoj mjeri stoji. U opasnosti slobode i domovine nema druge:

„Već al' megdan zadobiti,
Ali na njem svi izginut':
Sa sramotom nema kuće,
Koja će mu k sebi dati." Slob.

U drugoj pjesmi „Slobodijade" opet idu Turci da unište Crnu Goru, gdje se opet čuje glas:

„Na noge, ko je vitez!
Kako svuda, i sad ovdjen
Da krv svoju ne štedimo,
Svu rad' slave i slobode
Otačastva, proliť svoju.
Mi smo oni isti prvi,
Koji ime vječno slavno
Dasmo rodnoj zemlji našoj."

Poslije slavne pobjede nad Turcima pjeva pjesma o Crnoj Gori:

„Sveti hrame srpske slave!
Dok slobode tvoje gnjezdo
Izležuje sokolove.“ Slob.

Crnogorci se sokole primjerom, što im je pred očima:

Spomenite se djelah slavnih,
Koje mišca hrabra čini
Vaše rodne mile braće.“

Kako za slobodu, tako i za čast svoju daje Crnogorac krv i život.

„Lasnije bi bilo trpjet
Časnu sinu otačastva
I narodu, slavom pravom
Uvjenčanu, zadojenu,
Sve tartara mučne muke,
Nego jaram sudni teški.“ Slob.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Kad Crnogorci gledaju u oči smrti, ne gube nade i ne očajavaju, pa Njegoševa pjesma kaže:

„Ali treba da za slavu
Otačastva i imena
Svi pomremo, krv prospemo.
No jednom se mre i rada.
Do poštenja sve je mrtvo:
Ono živi vjekovječno.
Grob je častan vječan život,
Život stidan grob vječiti.“ Slob.

Crnogorci su svijesni svoga junaštva i svoje slave. Sve to kazuje im pjesma, ali sve to još nije pravo rečeno, pa im posestrima sa Lovćena zbori:

„Čuj i slušaj mene vojsko!
Ljevše ću vi ja besmrtna,
No sva mrtva usta
To viteštvo izjasniti,

Koja vaša djela gledam
Sa Lovćena visokoga,
Moga doma i prestola.“ Slob.

Crnogorci po Njegošu slave i poštivaju dubokim čuvstvom svoje velike vitezove. Kad im smrt uze u naručje svoje mračno vožda i vladiku Danila, viteštvom znatna Srba, zaplakaše za njim vitezovi i ratnici.

„Plaču majke luda djeca,
Sve ujedno glas je slilo
Od kukanja i žalosti
Odzivima plačne vike.
Plaču krute gore, brda
I litice strmogledne.“ Slob.

Na njegov pogreb okupi se vaskoličak narod Gore Crne. Grob mu iskitiše nebrojenim turskim sabljama, oružjem i neizbrojenim dobičima.

„Pak se viju Crnogorke
U nebrojna kola mnoga
Oko groba Danilova
I s jasnijem žalosnijem
Nariču mu glasom pored,
Sva njegova hrabra djela
Koja s umom i viteštvom
U bojeve turske dobi.
Sunce tada lice svoje
Tri bijela dana neće
Crnoj Gori pokazati;
Već tri dana i tri noći
I priroda kaza sebe
Suznu oku Crnogorca
U žalosno, a i tamno
Odijelo obučena.“ Slob.

Čast nije Njegošu vanjski sjaj, ni u dekretu, nego u časnim i slavnim djelima.

„Uprav sada treba pokazati
Kako će ti kruna pristojati. —
Čast i bruka žive do vijeka,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Bez muke je junakovat' lako,
Ma pod krunom od olova teško." Šć. M.

Njegoš ponosno kaže:

„Sve su sile mrtve i ništave
Za onoga, koji pravo misli,
Te čast ljubi više nego glavu." Šć. M.

Čast i život Crnogorcu je svejedno:

„Upravo čovjek onda i pogine
Čast, poštenje kada mu se uzme." Šć. M.

Čast, slava i poštenje po nauci su Njegoševoj najveće vrline. Butor od Podgora grada reče svome pobratinu:

„Ja ne žalim muku prenositi,
Jer su muke za junake date;
A ne žalim što ginuť hoćemo,
Za poštenje umiru junaci,
To je nama od [illegible] hvala." Kula Đurišić.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Njegoš slavi srpske junake i tom slavom uspiruje crnogorsko junaštvo. A pjeva „Sablji besmrtnoga vožda Karađorđija." Tu sablju kupio je Njegoš u Beču g. 1837., a slavi ju:

„Oružje svešteno, vjenčano sa slavom!
S kakvijem vastrgom tebe danas viđu,
Kakva li mi čustva dušu potresuju! —
Plačući te slavim, s uzdisanjem gledam,
Kad mi na um dođu tvoja djela strašna!
Kad si u rukama vožda i viteza
Kroz polkove guste tirana ljuckoga
Sijevala strašno, i krvlju se mila —
Podižući Srpstvo, krunu mu ištući. — —
Ti svetinjo naša od srpskog triumfa!
Vječno ćeš mi biti znakom spominjanja
Velikijeh djelah oca otačastva;
Ja ću tebe hranit' kako kitu prvu
Od nevehlog v'jenca roda izbavnika."

Pust. cet.

*

Sramota je veliko uzgojno sredstvo. Javne sramote silno se boji naš svijet. Žig sramote teži je od prokletstva. Kakogod slava usrećava i diže čovjeka, tako ga sramota potištuje. Junak voli poginuti, nego živjeti u sramoti.

Ljudi bi činili koješta, ali se boje sramote. Sramota i djecu odvraća od nepristojnih i ružnih djela. Majka stotinu puta govori djetetu: Sram te bilo! Djeca se zlu drugu i nevaljalcu rugaju, da bude veća sramota.

Sve za obraz, a obraz ni za što. To je krasna narodna riječ. A: Crn ti obraz bio! gotova je kletva. Crn obraz je sramota. Sramota je ljaga, koja se mora oprati, pa makar i svojom krvi.

Njegoš, čovjek ponosan i svijetla obraza, genij svoga plemena, vodi računa, gdje je koja ostala sramota. Vino piju dvije četobaše Vido i Mirčeta, pa razgovaraju, gdje je koja ostala sramota Brđanima i Crnogorcima u Turaka, ja i kadruge krajine. „I taki su makul učinili, da sramote ostanuo nije Brđanima ni Crnogorcima u Turakah, ni na kraju drugom, do sim jedna bruka i sramota:

Kad s Turcima bojeve činismo
I krvave rate zavodismo,
Uzeše nam dva topa ognjena,
Pustiše ih tri naše nahije
Bez proliva krvi od junaka
I bez rane i bez mrtve glave;
To je svakom od naše krajine
Pripasalo žensku pregljaču,
Da je takve nigda bilo nije." Pust. cet.

Četobaše kunu se svojim zdravljem i oružjem, da će topa ugrabiti. Skupiše vojsku i potjeraše Turke. „U bježanje sablje izgubili, živi Turci oružje bacali." „Prođite se, Turci, vojevanja i na ljuta Brda udaranja, ja li ćete jopeta bježati, bez oružja krvavi ska-

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

kati.“ Crnogorci topa osvetiše i sramotu opraše, a pjesma dovršuje:

„Ponosi se, ti krajino naša!
Doklen rađaš onakve junake,
Kako što je Vido i Mirčeta,
Ne ostaje bruke ni sramote
Crnoj Gori ni na jednom kraju.“.

Pust. cet.

Junakinja Ruža Lakovića pođe u potjeru za Turcima, te s dvojice skinula oružje.

„To je teže svoj turskoj krajini
No njihove posječene glave.“ Pust. cet.

Teže je to, jer je velika sramota, koja se ne može oprati.

Žene, sramoteći neodlučne muževe, često ih nagnaše na hrabra i velika djela.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Ponos i svijest.

Prva je dužnost čovjeka da poštuje sam sebe. Bez ponosa nema toga štovanja. Tko nema nikakva ponosa, nema ni obraza. Narodni ponos krasna je vrlina, a i čuvarica njegova života. Plemeniti ponos je osjećanje svoje vrijednoće, svoje snage i životne sposobnosti. Narodni ponos i svijest diže narodnu snagu i vjeru u sebe. To ugodno čuvstvo krepi moralnu i fizičku snagu i radost života.

Samo duša puna moralnoga sadržaja može da bude ponosna. Praznov nije ponosan, nego može da bude naduvenac. On se nadува da bude ono, što nije i da potamni tuđu vrijednoću. Praznov precijenjuje sebe, a potcijenjuje druge. Njegoš je utjelovljeni crnogorski ponos. On prednjači Crnogorcima svojim ponosom, i u toj njegovoj moralnoj vrijednosti njegov je ugled i vladalačka moć.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorci, a nada sve Njegoš, imadu svoju domovinu u svom duhu, u svojim vrlinama, a ta je nepobjediva. Da tko osvoji Crnu Goru, Crnogorci bi opet ostali u svojoj duševnoj domovini slobodni, pa bi se oslobodili i političkoga jarma, jer narodni ponos ne može i ne će da robuje. Crnogorci su svijesni svojih vrlina.

U svjetskoj povjesti ima dosta krasnih primjera narodnoga ponosa, a ima ih i u našim narodnim pjesmama. Ponos u velikom narodnom događaju, u njegovu porazu, tako je krasan, da mu se divimo. Pa ako je poraz još toliko tragičan, ako se njim gubi narodna samostalnost i sloboda, narod ostaje moralno

velik, ako je sačuvao svoj narodni ponos. Ljudi i narodi su umirali i nestalo ih je, ali njihov ponos živi još danas, grije nas kao sunce i daje nam veliki duševni užitak.

Može se reći, da je Perikle Atenu pozlatio. I Periklovo doba zove se najsjajnijom periodom atenske povjesti. Perikle sagradi divne, božanstvene hramove i podiže umjetnost svake vrste vanredno visoko. On nam se čini kao kakav grčki bog, a njegovo doba kao kakva bajka. To je bila naslada Periklovu ponosu.

Perikle je potpuno ponosan čovjek. Od ostalih vrlina nagonio ga je ponos, da stvara ona velika i divna djela. Silno je trošio atenski novac na građevine i ostalu umjetnost, kao i na druge atenske potrebe, a još je pretjecalo dosta novaca. No našlo se Atenjana, koji su mu prigovarali, da odveć troši njihov novac. Tada im reče ponosni Perikle: Pa dobro! Ja ću sve javne zgrade platiti svojim novcem i na njima napisati svoje ime. Hoćete li? Ponosni Atenjani nisu na to pristali. Ponos im nije dao, da se služe tolikim hramovima, i da uživaju tolike umjetnosti na tuđ račun, a da za to nisu sami ništa žrtvovali. Slavna bijaše Atena, a Atenjanin se ponosio tom slavom, i mogao se ponositi, jer je i on tu učinio svoje.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Perikle bijaše slavan glavar Atene. Velika je njegova zasluga, a najveća u tom, što je krasno uzbuđivao ponos u Atenjana.

U doba Njegoševo bilo je tužno u Crnoj Gori, i bilo se je bojati, da će i ona iskra slobode utrnuti. Opasnost je prijetila od Turaka i od domaćih Poturica. Njegoš je nadjenuo svojoj pjesmi, „Gorskom Vijencu“, najprije ime Izvijanje iskre, Izviiskra, Izvita iskra, jer je tada prvi put sijevnula iskra slobode u tami ropstva, u kojoj je od dva tri vijeka čamio srpski narod. Milan Rešetar piše: „To je ime pjesnik docnije promijenio u Gorski Vijenac, t. j. „crnogorska slava“, jer je on bez sumnje mislio, da je najljepša slava i najveća zasluga crnogorska, što su u svojim

gorama sačuvali tu „iskru slobode“ te prvi započeli borbu za oslobođenje.“

Nema u takvim teškim prilikama i opasnosti veće potrebe, nego je uzbuđivanje narodnoga slavoljublja, ponosa i svijesti, a Njegoš je to vazda činio ne samo svojom besjedom, nego i na najljepši i najuspješniji način, bez svake nemile tendencije, čistim umjetnim načinom, svojom krasnom pjesmom. Vladika Rade, kako ga je narod običavao zvati, bio je glava sure Crne Gore, ali i prvi i najveći njezin pedagog, ne nametljiv, suhoparan i silovit, nego onakav, kakva traži narodna duša. Njegoš je bio utjelovljenje svih crnogorskih vrlina, u najvećoj mjeri izraz crnogorske narodne duše, crnogorskih ideala. Bio je vrlo visok, stasit, ponosan i ženijalan čovjek: baš glavar, kakva je trebala Crna Gora.

Vladika Danilo sam sobom govori:

„Moje pleme snom mi vijekom spava,
suza moja nema roditelja,
nada mnom je nebo zatvorenо,
ne prima ni plača ni molitve.
U ad mi se svijet pretvorio,
a svi ljudi pakleni duhovi.
Crni dane, a crna sudbino!
o kukavno Srpstvo ugašeno,
zla nadživjeh tvoja svakolika,
a s najgorim hoću da se borim!“ G. V.

Dalje Danilo pita, kako ćete maći sa sebe prokletstvo, kojim pradjedovi prokleše potomka, te bi prevjerio, govoreći:

„Kuda ćete s kletvom pradedovskom?
su čim ćete izać pred Miloša
i pred druge srpske vitezove,
koji žive, doklen sunce grije?“ G. V.

Na to Vuk Mićunović kaže vladici, da je borba protiv neprijatelja svetkovanje i slava, na kojoj momci kušaju svoje „sposobnosti, „silu mišce i brzinu nogah“:

*

„To je tamjan sveti junacima,
to gvozdeni srca u momcima!
Turi takve razgovore crne:
ljudi trpe, a žene nariču!“ G. V.

Dalje ovako sokoli vladiku:

„Nâda nema pravo ni u koga
do u Boga i u svoje ruke;
nadanje se naše zakopalo
na Kosovu u jednu grobnicu.
U dobru je lako dobar biti;
na muci se poznaju junaci!“ G. V.

O Malome Gospođinu sastali se glavari na Cetinju, pod vidom, da mire neke glave, a narod kolo vodi pjevajući o svojim carevima, koji zakon pogaziše, krvnički se goniše i oči jedan drugom vadiše. Proklinje velikaše, koji

„na komade razdriješe carstvo,
srpske sile grdno satriješe;
velikaši, trag im se ne vidi,
raspre sjeme posijaše grko
te s njim pleme srpsko otrovaše;
velikaši, grdne kukavice,
postadoše roda izdajice!“ G. V.

A dalje slave svoje junake:

„Šta Leonid oće i Scevola,
kad Obilić stane na poprište?
ova mišca jednijem udarom
prestol sruši, a tartar uzdrma.
Pade Miloš, čudo vitezovah,
žrtvom na tron bića svijetskoga.
Gordo leži veliki vojvoda,
pod ključevma krvi blagorodne,
kâ malo prijed što gordo iđaše
strašnom mišlju, prsih nadutijeh,
kroz divljačne tmuše azijatske,
gutajuć ih vatrenim očima;

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

kâ malo prijed što gordo iđaše
k svetom grobu besmrtnog života,
prezirući ljudsko ništavilo
i pletenje bezumne skupštine.“ G. V.

Gordi, ponositi Miloš i mrtav je ponosit, junak najveći. To crnogorsko kolo nije pusta igra, nego najsvetiji narodni obred. U njemu je ne samo pjesnička ljepota, nego i velika moralna i pedagoška snaga.

*

Kad su Crnogorci zamjenjivali zarobljene hercegovačke begove za krmke, i kad su oni pošli svojim kućama, jedna Crnogorka, koja je to s brega gledala, vikne: „O begovi, o ođakovići hercegovački! Znadite i vašim bulama kažite: da ni jedna Crnogorka ne bi svoga čovjeka u dom primila, koji bi se za takav otkup iz ropstva vratio. Ljudi se za ljude mijenjaju, a krmci za krmke.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Na prvom sastanku u Napulju, kaza Njegoš Lj. Nenadoviću: „Ala se mi Slaveni narobovasmo! ali mi Crnogorci, Boga mi, nijesmo. Svakom slobodnom čovjeku možemo slobodno u oči pogledati. Ni pred kim ne moramo se zastidjeti . . . Što se već jednom ne dižete na Turke kod tolikih lijepih prilika? Pa vi otuda, a ja odonuda, da se na Kosovu sastanemo.“

*

Crnogorac, kaže Nenadović, ne griješi, kad sa visine svojih bregova pogleda gustu tamu do Stambula, i od četiri stotine godina govori: Nas jedine sunce grije!

Ali to sunce izlazi iz crnogorske svijesti i čuvstva dužnosti, što grije i svijetli Crnoj Gori vijekove.

Osveta.

„Ma kako se s puškom razgovara (Crnogorac)
Odista će ubiti Turčina!“ Og. Sr.

Mržnja i osveta odvajkada ima u životu veliku i znamenitu ulogu. Primitivan čovjek mrzi na sve, što je tuđe: na tuđega čovjeka, tuđe običaje, tuđu vjeru, tuđi jezik i t. d. Prirodnu čovjeku je tuđin toliko, koliko neprijatelj, pa na nj mrzi i ubija ga, i tako stječe zaslugu za svoje pleme. Što više tuđih lubanja pred kolibom, to veća dika. Ima pleme, u kom se mladić ne može oženi, dok ne donese glavu plemenskoga neprijatelja. To je u divljim prilikama nužna samoobrana, kao što je i osveta. U takvim nekulturnim i teškim prilikama ne može drukčije da bude. Jagnje među vukovima ne može da ostane živo, doklegod je vuk grabežljiva zvijer, i doklegod on, jer je jači, ima pravo na jagnje.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

U „Gorskom vijencu“ izražena je velika mržnja na Turčina, pa se kaže: „Ne bojim se od vražjega kota, neka ga je kâ na gori lista, no se bojim od zla domaćega“. Dalje kaže knez Rade:

„Vrana vrani oči ne izvadi;
brat je Turčin svud jedan drugome.
Nego udri dokle mahat možeš,
a ne žali ništa na svijetu!
sve je pošlo đavoljijem tragom,
zaudara zemlja Muhamedom“. G. V.

Crnogorcu je njegova vjera sveta, a Turska mrska, pa Njegoš pjeva i vojvoda Batrić govori Turcima:

„no lomite munar i džamiju,
pa badnjake srpske nalagajte
i šarajte uskrsova jaja;
časne dvoje postah da postite,
za ostalo kako vam je drago“. G. V.

A Mustaj Kadija na to odgovara:

„Kakva jaja, poste i badnjake
vi na pravu vjeru tovarite?
. . . . . .
Što će slabo raskršće lipovo
pred ostrotom vitoga čelika?
Svetac pravi mahne li topuzom,
od udara zaigra mu zemlja
kako prazna povrh vode tikva.
. . . . . .
krstu služiš, a Milošem živiš!
Krst je riječ jedna suhoparna,
. . . . . .
Više valja dan kahanj[illegible] jedan,
no krštenja četir godine“. G. V.

NACIONALNA BIBLIOTEKA ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Muhamed je svoju vjeru napokon širio mačem, topuzom, pa je i pobijedio i ujedinio Arape, pa i stekao velikih zasluga.

Veliki Njegoš izreče u tim stihovima veliku mudrost i pedagošku istinu. Znao je on dobro, što vrijedi mač, topuz u životnoj borbi, a što poniznost. On kaže (Skender-aga):

„manji potok u viši uvire,
kod uvora svoje ime gubi,
a na brijeg morski obojica“. G. V.

Crnogorac ne može da sluša, kako mujezin uči, pa knez Janko kaže:

„Ema ne ću, božja vi je vjera,
više slušat odže u Ćekliće,
đe guguće svrh one stubline
kâ jeina svrh trule bukvine“. G. V.

Knez Bogdan opet kaže:

„Kâ u zli čas, kneže, ne opažam!
kad blizu njih sjedim u skupštinu,
ja nos držim svagda u rukama,
da ne držim, bih se izbljuvao;
pa sam stoga na kraj i utekâ,
e blizu njih ne bih osvanuo,
i opeta ona teška vonja
od nekrsti ovđe zaudara". G. V.

U turskim svatovima bilo i Crnogoraca, „malo manje nego polovica", a Vuk Mićunović o njima veli:

„Kud su šćeli potrpezne kućke,
Brankovići i ližisahani?
što im oće društvo sa Turcima?" G. V.

A knez Janko dodaje:

„A kakva je to vražja ženidba
kad vjenčanja ni sv'ća nemaju,
no živuju kâ ostala stoka?" G. V.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Svat Crnogorac pjeva i dovršuje pjesmu:

„Srb i Turčin ne slaže se nigda,
no će prid̀e more oslačati." G. V.

A Vuk Mandušić, junak crnogorski veli o Turcima i Crnogorcima:

„Ema šta se druže s krvnicima!?
a u jedan kotâ da ih svariš,
ne bi im se čorba smiješala!" G. V.

To je već vrhunac mržnje.

Bogdan Đurašković o kadiji ovo kaže:

„drûga nema u četiri zemlje.
U njega su medene riječi,
uvija se kâ vrag oko krsta,
ama punan gube i lukavstva;
krvnika ga rišćanskoga nema,
zaklala ga puška crnogorska!" G. V.

Poraz na Kosovu velika je srpska tragedija. Poraženi srpski junaci skloniše se u crnogorske stijene, gdje čuvahu iskru narodne slobode, ali ni tu niie bilo mira, a neki se Crnogorci poturčiše. Crnogorcima bijahu Poturice opasniji od Turaka. Teško i strašno je bilo stanje crnogorsko. Malen Crnogorac „volij da nadjača manji", a Skender-aga kaže :

„A ja volij, da nadjača viši;
rašta ga je Bog višega dao ?
Kad je viši neka je i jači!" G. V.

Da nije bilo one mržnje, koja je nagonila Crnogorce na krvavu borbu, nestalo bi i one iskre crnogorske slobode. U tim krvavim prilikama mržnja je opravdana, ona je pače vrlina i samoobrana. Mržnje će biti dok i ljubavi. Ne stoji, da je mržnja prolazna, a ljubav vječna. Dok bude zla, bit će i otpora protiv njega, a to je mržnja. Mržnja na zlo tako je isto potrebna u životu, kao i ljubav prema dobru. Mržnja je branič dobra. Ta Njegoševa pedagogija mržnje pomogla je, da se rasplama iskra slobode. U prirodi veći i jači pobjeđuje malene, velike ribe gutaju male, mali potok u veći uvire i svoje ime gubi, ali je manjemu ne samo dozvoljeno, nego mu je dužnost da učini sve, da sačuva svoje ime i slobodu. To je etika manjih, neslobodnih, pa i Njegoševa.

NARODNA BIBLIOTEKA CRNE GORE „BURE CRNOJEVIĆ"

God. 1912. Srbi osvojiše velikim žrtvama i junaštvom Drač, pa na konjima zaplivaše u more i krstiše ga Srpskim morem, ali ga moradoše napustiti, jer tako odlučiše velevlasti. Srbi ostaviše more, i ogrčeni rekoše: „Oteše nam more, ali more mržnje živi u nama." To je prema pedagogiji Njegoševoj, a znači mnogo.

Englezi preziru tuđince i njihove običaje gotovo još više, nego su prezirali nekoć Rimljani barbare. Židovi su držali sebe izabranim narodom, pa su ostale narode gledali preko ramena i kao niže od

sebe. U toj mržnji i preziranju gine svako moralno pravilo pred tuđincem. Nema engleskoga državnika, koji ne smatra u svojim prilikama s drugim narodima mržnju kao potpuno pravilno djelo, koje bi izazvalo najveći otpor, kad bi se što takva dogodilo Englezima. To preziranje tuđinca jest bez sumnje s etičkoga stajališta neko zlo čuvstvo niže vrste, koje potječe iz divljaštva, ali sa stajališta narodnoga boljitka i bitka jest vrlo nužno i korisno Engleski general Wolseley kaže, da je to jedno između onih sredstava, što čine moć Engleske. Engleska porodica hoće da živi samosvojno i osamljeno, odvojeno. Englez se znao osloboditi svake vlasti, kako crkvene, tako i kraljevske. On ima svoju incijativu, pa i svoju slobodu.

Englez je u Americi metodički iskorijenio Crvenokošce, jer nisu bili sposobni za to, da ih dovoljno upotrijebe. Englez je podjarmio Indijance, kojih je vrlo mnogo i koji se ne mogu uništiti, te su sposobni za produktivan rad, pa ih je prinudio na kruto podaništvo i ropstvo, koje je gotovo samo gospodaru u korist.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

U Ameriku dolazi sila ljudi na rad, ali treba da su potpuno zdravi i jaki, a osim toga ne mogu onamo bez novaca. Siromaha bez novaca ne puštaju u Ameriku. U Americi se radnik upotrebljava što je više moguće u korist gospodara, i do njegova života nije Englezu. Sve, što je slabo, tromo i nesposobno, propada u Americi. Zakon selekcije u Americi je gvozdena ruka. Tako je u životu i nikako drukčije, pa pred tim ne smijemo da zaklopimo oči.

Englez je čovjek velike eneržije, velike inicijative i preduzetnoga duha. On se udružuje, pa gradi velike luke, željeznice, nove gradove i dr.; ne očekuje od države, da ona to čini, kao n. pr. kod nas. Englez je svojim načinom sačuvao svoj narodni karakter, svoju jaku volju i ostale vrline, što su potrebne za život i napredak jednoga jakog, zdravog i kulturnog naroda. Njegov moral nije sentimentalan.

Englez voli da jede tuđe meso, nego da tuđin jede njegovo. Život je lijep, ali i krvav, a drugačiji ne može da bude.

U našega naroda ima mržnje i preziranja tuđinaca i stranaca, ali naš karakter nije engleski, a tako ni eneržija, ni volja, ni inicijativa. Mi mrzimo na tuđinca, vičemo i „svoj k svomu“, a ipak zanemarujemo svoje ljude i nosimo svoj novac tuđincu i svomu najopasnijem narodnom protivniku i neprijatelju. On se bogati, a mi vršimo najsurovije poslove i propadamo. Nije li kukavno, kad ima u nas kotara, gdje je samo 14% izbornika Hrvata? Mi mrzimo na tuđince, a radimo i živimo tako u najplodnijim i najbogatijim krajevima, da na naše ognjište dolaze tuđinci, koji krasno žive, dok mi uzimamo štap u ruke, pa u široki svijet s trbuhom za kruhom.

U rđavoj smo koži. Naše narodno uzgajanje još je na niskom stupnju. Tu valja utrijebiti sav mar i svu snagu. Nije narodnom uzgajanju zadatak, da narod održi u njegovu duševnom i moralnom stanju, jer je to sve prenisko za dostojan kulturan život, nego valja da u narodu uzgajamo vrline engleskoga naroda, da stvaramo i razvijamo narodni karakter, narodnu dušu. Današnja kostitucija našega naroda je stara i ustaljena, pa nije prema današnjim potrebama. Valja nastojati, da se preobrazi prema današnjem duhu vremena i današnjim potrebama i prilikama. Bez toga nema nam narodnoga života. To je koliko velik i težak, toliko i znamenit posao: najviši cilj naše škole, njezina ideja i ideal.

No mi činimo upravo suprotno, mi radimo protiv toga. Mi učimo, da treba i neprijatelje ljubiti, nepravdu strpljivo podnositi, i pružati desno lice, kad nas tko udari po lijevu. U nas su se mogli pojaviti Nazareni, koji ne primaju u ruke oružja, pa ih ne mogu na to prinuditi ni silom. Među nama Slavenima, koji imamo u krvi premalo željeza, a u kostima premalo kremena, mogla se pojaviti nauka Tolstojeva, da se

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

ne valja protiviti zlu silom. Takvu i sličnu nauku širimo mi u školi i u crkvi, i evo, kakvi smo!

Njegoševa pedagogija posve je drugačija, te ona daje krvi gvožđa, a kostima kremena.

Crnogorska poslovica kaže: Tko se ne osveti, taj se ne posveti. Crna Gora nikad ne bi bila svoja, da se nije i na taj način posvećivala. Ona bi danas bila najveći naš dušmanin.

Osveta je opreka osnovnoga principa ljubavi bližnjega i praštanja. Osveta se ne može dovesti u sklad s dostojanstvom čovječje ličnosti, „i ona u svojoj osnovi ima motive, koji su prije svojstveni zločinačkoj negoli normalnoj prirodi." „Osveta je patološka crta karaktera, te na njoj ne treba da se zasnivaju koraci, koje preduzimaju čovječanstvo i država. Njom se služio negdašnji čovjek, i ona je nedostojna modernoga čovjeka." Sve je to lijepo i dobro u normalnim prilikama, ali nije bilo u crnogorskim. Kako da se maleno crnogorsko pleme zaštiti od velikoga osvajača, silnika, koji ne zna za ljubav bližnjega i na kolac nabija žive ljude, nego ljutom osvetom. Osveta je u takvim krvavim prilikama oružje samoobrane, i to jako oružje, koga se i krvnik boji. U samoobrani, kad se radi o biti ili ne biti, svako je sredstvo dozvoljeno, a najbolje je ono, koje najsigurnije vodi spasenju. Njegoš propagira osvetu. U tom je moral malenih i potlačenih.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Knez Janko pita: „Hoće li ga osvetiti, Vuče?" a Vuk Tomanović odgovara: „Hoće, kneže, ali što za fajdu?" Na to će knez Janko:

„Kako zašto? što govoriš, čoče?
da ga mogu dobro osvetiti,
kâ da bi ga iz groba dignuli!"

Njegošu je osveta sveto piće, pa kaže:

„Ivan čašom nazdravi osvete,
svetim pićem bogom zakršćenim." G. V.

Njegoš prema tome i shvaća život. Čovječji život na zemlji, drži on, jeste čin osvete. Čovjek pogazi pravdu, a bog ju osveti osudivši čovjeka na gordi i jadni život. Bog je tu osvetnik pravde po vječnom vasionskom zakonu, po nužnosti, kaže Velimirović. Po tom heroj sveteći pravdu, vrši, djelo božje, t. j. bog po heroju vrši svoje djelo.

I u Mažuranićevu epu: „Smrt Smail-age Čengijića", crnogorska je četa božji osvetnik, koja pođe da osveti pravdu, ali:

„Ne mi, ne mi, no gromovnik,
Kom' valjade svi da dvore!"
„Ide četa, kuda? kamo?
Sam on znade, koj' je gori.
Valja da je griješnik težak,
Na kog hoće da obori
Taku silu svrh nebesa
Sud njegove pravde vječne?

Ta je četa desnica božja:

„Tako i četa, tminom obavita,
Kó desnici podoba se višnjoj,
Stupa muče, nek se krivci uče."

Dalje kaže Mažuranić:

„Za krst častni spravni ste mrijeti,
Zanj se i sad mrijet podigoste,
Srčbe božje hrabri osvetnici."

Dolazi četi starac, pastir duhovni, pa joj u ostalom ovako govori:

„Al' tko bogu vierno služit grede,
Čistiem srcem služiti mu valja;
Čistom dušom vršit onom treba,
Koji vrši, bog što sudi s neba."

Blagi starac poziva četu na kajanje, a Crnogorci „Jaganjci su rek' bi tihi, Što bijahu gorski lavi." Starac četu oprosti grijeha, pa ju pričešćuje i tako okrepi.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Stoji četa višnjeg boga puna,
Ne ko krvav nož, kiem rana
Zadaje se smrtna i teška:
Već kó pero sveto i zlatno,
Kojiem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi vitežka.“

U tom plemenitom duhu i smislu shvaća Njegoš osvetu i propovijeda ju.

Crnogorska je riječ: „Udri vraga, ne ostav' mu traga“, a Njegoš ju diže u red božanskih istina, kaže Velimirović. „Udri vraga“, znači Njegošu: „udri nepravdu“, jer je ona neprijatelj boga i ljudi. Crnogorsko junaštvo bilo je Njegošu u osveti Turcima — krivdi.

Njegošu, kao i Crnogorcima, herojski ideal je osveta, i to najljepše motiviran. Njegoš je heroj i bori se protiv nepravde, jer zna, da je to volja božja i „da ona leži duboko u osnovu zemaljske tragedije i datira još od pre postanka te tragedije.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Pred konakom Njegoševim na Cetinju stajale su odsječene turske glave i „sušile se.“ Njegoš je gledao te ljudske glave hladnokrvno, gledao je, kako se stare i osušene raspadaju, a nove donose, koje su uništile mnoge crnogorske sokolove, gledao ih je mirno, ali ne kao krvnik, žedan krvi, nego kao djelo pravde. Pored tih lubanja šetao je Njegoš jutrom i večerom zamišljen i spokojan. Jedan Englez, koji posjeti Cetinje, zamoli vladiku, da ukloni taj užasni nakit ispred očiju, a on odbi tu molbu. Dakako, da Englez, nepoznavajući crnogorskih prilika i Njegoševih nazora, nije to razumio i činilo mu se prostim barbarstvom, što uistinu nije bilo. Među velike ljude broje i papu Siksta V. Al i on je glave kažnjenika istavljao na vratima od varoši i s obje strane mosta sv. Anđela, kamo je dolazio da ih vidi. One su toliko smrdile, da su ga kardinali molili, da se prenesu na drugo mjesto; ali on to ne učini.

Njegoš je bio plemenite ćudi, dobar i milostiv čovjek. On nije mogao da gleda mramornu skupinu Laokon, pred kojom su se obrazovani ljudi sa svih strana svijeta kupili. On nije mogao dopustiti, da se u otrovnu „Pasju Pećinu“ kod Napulja baci pseto radi pokušaja, što su gledali svi engleski putnici. Njegoš je bio nježna duša, zaštitnik slabih i malenih. Osvetnik u Njegoševu smislu nije surov divljak, nego vrši božansku volju, dok

divlju pamet i ćud otrovanu
divlji vepar ima, a ne čovjek.“ G. V.

Osvetnik pravde i tiranije može da bude samo plemenit čovjek, čovjek slobodna duha i karakter. Obilić je ideal osvetnika, i u njega se ugledaju crnogorski vitezovi. Obilić se ne sveti svome klevetniku, nego viteškim djelom tiranu i tako zastiđuje Vuka.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorska povijest počinje od Kosova, i ona je u heroizmu, u borbi protiv neprijatelja, u osveti pravde, u svetoj osveti. Tako crnogorska povijest stoji na moralnoj i umnoj osnovi, pa je po tom malena Crna Gora velika, a toj veličini pomagao je pedagog Njegoš. Crna Gora igra svoju ulogu u čovječanskoj historiji.

Njegoš vjeruje, da su Crnogorci birani vitezovi i da je njihova uloga velika. Tu vjeru on širi u osamljenoj, ostavljenoj i zaboravljenoj maloj i kamenoj Crnoj Gori; i ona je danas slobodna i poštivana. Svi narodi donose svoje žrtve na oltar pravde, ali od svoga suviška, dok Crnogorci prilažu na taj oltar sve što imadu, kao evangeoska udovica (Velimirović). „Njihov prilog, koji ostaje nezapažen od velikih i silnih ovoga svijeta, ne ostaje nezapažen od onoga, koji „knjigu drži mirobitnu“, u kojoj i sudba Crne Gore ima svoj naročiti list.“

Crnogorci su „pokoljenje za pjesmu stvoreno“, i to za najuzvišeniju Njegoševu, za osvetu pravde. Njegoševa ljubav jeste svjetlost, „kojom njegova

religija obasjava i ugrijava njegovo srce u odnosu prema rodnoj mu zemlji.

Patriotizam je Njegošu prirođen i on mu je duhovni vođa, a ima religiozni kolorit.

Krvna osveta vladala je među crnogorskim plemenima, što je bilo dakako najveće zlo i dokaz uske kulture i ljubavi za svoj narod. Vrana vrani očiju ne vadi, a kako da to čini čovjek čovjeku?

Njegoš je ukinuo krvnu osvetu među Crnogorcima, ali je onu protiv dušmana i tuđinaca ostavio i podjarivao ju. Pred njegovim konakom na Cetinju sušile se na kolcu turske glave, na strah Turcima i svim dušmanima. Njegoš je bio plemenit i blag čovjek, koji nije dao, da se tamane pribjegle jarebice. A na usta Tomaša Martinovića kaže, kako su Crnogorci stigli turske svatove i ubili obadva Alića:

„a kroz Turke i nesrećnu nevjestu.
Tu smo grdno [illegible] ocrnili
i od boga dio izgubili."

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Tako se kaju Crnogorci što slučajno ubiše ženu.

Viteška Njegoševa pedagogija svuda je na svom mjestu i svagda dolazi u svoje vrijeme.

Njegoš veli, da Turci vole silu, a Crnogorci pravdu; ali nema tu pravde bez sile, pa Njegoš oglašuje borbu protiv sile i nepravde.

Njegoš opisuje besčovječna djela mrska paše Ćuprilića, koji prospe toliku nevinu krv djetinjsku, da

„Srce, dušu Crnogorca
Razdražiše, uvrediše.
Poče prva krv đetinjska
Po državi turskoj vikat'
I na osvet dozivati
Crnogorsku hrabru mišcu,
I potomke neutrudne
Nemezide, djelom strašne." Slob.

Prije boja crnogorski se vitezovi oružjem viteškim divno nakitiše:

„A srca im bjehu, duše
Sa osvete groznim duhom
Zadojena, napojena:
U materska još naručja." Slob.

Mržnju i osvetu pobuđuje strašan prizor, što ga prikazuje Njegoš. Ćuprilić dobije sedam stotina crnogorskih sokolića. Kad primi djecu ludu u tiranske svoje ruke, dade poklati mačem besčovječnim, „baš na jadne i žalosne ruke majkah njihovijeh. Polumrtve mnoge majke na zemljicu popadaše, kad očima svojijema smrt sinovnu pogledahu, a pred toga dje ručice put majaka pružavahu i glasom ih žalosnijem klikovahu, dozivahu:

„Ne dajte nas, mile majke,
U pogane turske ruke,
No zovite naše tajke,
Da nas brane od Turakah!" Slob.

. . . . . .

„O! prokleta i pogana
Protiv čojstva čudi turska!" Slob.

„Pas i mačka, Turčin s Crnogorcem
Ne mire se do suđena dana.
Ova vražda niče na Kosovu,
Nepravda je turska posijala." Šć. M.

U opasnosti viče soko Sava Lakovića: „Bježte žene, i djecu vodite . . . a mi ćemo ostat' u čardake. Ako ovde listom izginemo, mal harčite, djecu podižite",

„Da se djeca biju sa Turcima,
Ako budu Uskočki sinovi,
Uskoke će svetit' od Turaka."
Kula Ćuprilića.

Crnogorci osvećuju sve, ne samo ljude, nego i ovce, pače i psa.

„Mi smo ovce osvetili divno:
Za svakoga ovna po Turčina,
A za ovce svijetlo oružje,

Za garova Dervu buljubašu
I njegova Šaban-agu luta —
Gorova smo osvetili divno!“ Og. Sr.

Njegoš zove ratoljupca starih doba za drago srpsko ime, kneza Vasojevića, da okadi srpske grobove dimom iz pušaka, pa veli:

„Na Turčina hitro skoči,
Nek se turska krv proliva:
Žrtva mi je ta milija,
Nego ulje iz kandila
I izmirna i kadila.“ Pustinjak cetinski.

Ljubomiru Nenadoviću kliče Njegoš na rastanku, da pozdravi srpske vitezove:

„Nek ne pašu sablje od jordama,
Već nek jašu konje od megdana,
Na Kosovu da se sastanemo,
Da mi naše stare pokajemo.“ Pust. cet.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Vuku Gorčinoviću, koji s vjernom družinom potuče i razagna napadače Turke, veli Njegoš:

„Pazi, Vuče, sad Rudine s mirom,
Ne može te niko ukoriti,
Ti si strica osvetio Marka
I bratića mlada Markovića;
Od tebe će zaminovat' Turci,
Jere si ih dobro naučio
Ladit' kašu niz travne Rudine.“ Pust. cet.

Njegoš javi ruskoj diplomaciji, da Crna Gora ne će ostaviti neosvećene Kuče, čije se glave, na vjeru posječene, suše na skadarskom gradu; „i zato ćemo sada vidjeti, kako crnogorsko oružje otvoreno izlazi na bojno polje protivu hercegovačkoga vezira za slobodu Grahova!“

Njegoš reče: „Vjera i junaštvo dvije su životne stihije za moj narod. Junaštvo mogu sačuvati u osvetama protiv Turaka, i tu mi je potrebno služiti se biblijskom riječi: kojom mjerom mjerite, istom će

vam se mjeriti, — ali što me ožalošćuje, to je, što hladni religiozno osjećanje.“ Zaista, ako i je osveta u stanovitim prilikama toliko potrebna, ona ipak ohlađuje najplemenitije etičko čuvstvo i smeta razvoju više etičke kulture; ali fizički je život najpreči, pa gdje se ne može da živi bez osvete, osveta je na svom mjestu.

Bard Crne Gore, Njegoš, propovijedao je osvetu protiv Turaka, dočim je tu strast svuda osuđivao, a ponajviše među svojom braćom. Kad su se Crnogorci svađali među sobom, Njegoš bi zasukao rukave, pa „uletio kao orao među piliće, te poče razvađati zavađenu i opaku gomilu ljudi, i razbaca ih na sve strane“. Nije dao da se prolijeva bratska krv crnogorska.

„Krv zaspati ne može; ne može se zaboraviti, kad tko koga ubije.“ — Maeterlinck poziva, da se nemilosrdno uništi dokraja pruski militarizam. Nakon potpune pobjede ne smije se dati pardon nijednome od osamdeset milijuna Njemaca, jer svi stoje na jednakom nivou.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Izdajstvo.

Pokoljenja osuđuju i proklinju izdajicu:

„na Borise, Vukašine opšta grmi anatema.
Gadno ime Pizonovo ne smije kaljat mjesecoslov;
za Egista uprav sliči grom nebesni, sud Orestov.“

Izdajica, izdao narod ili vjeru svoju, najgori je čovjek, pa ga proklinje i rođena mati. Narod u kolu pjeva:

„Ljuta kletva pade na izroda:
prokle mati od nevolje sina
te knjeginja Ivanine govica;
prokle Mara svog sina Stanišu:
progrize joj sisu u poslinje,
rajsko piće prosu u njedrima.
Stiže đecu roditeljska kletva:
Staniša je obraz ocrnio,
pohulio na vjeru Hristovu,
na junačko pleme Crnojevo.“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Kolo pjeva:

„Ne kće Srbin izdati Srbina,
da ga svijet mori prijekorom,
trag da mu se po prstu kažuje
kâ nevjernoj kući Brankovića.“

Serdar Vukota govori:

„a ko izda onoga, te počne,
svaka mu se satvar skamenila!
Bog veliki i njegova sila
u njivu mu sjeme skamenio,
u ženu mu đecu skamenio

od njega se izlegli gubavci,
da ih narod po prstu kažuje!
Trag se grdni njegov iskopao,
kao što je šarenim konjima;
u kuću mu puške ne visilo,
glave muške ne kopâ od puške,
Željela mu kuća muške glave!
Ko izdao, braćo, te junake
koji počnu na naše krvnike,
spopala ga bruka Brankovića,
časne poste za psa ispostio,
grob se njegov propâ na ta svijet!
Ko izdao, braćo, te junake,
ne predavâ punje ni proskure,
nego pasju vjeru vjerovao;
krvlju mu se prelili badnjaci,
krvlju krsno ime oslavio,
svoju đecu na nj pečeru[illegible]o;
u pomamni vjetar [illegible]a.
a u lik se [illegible]anit obratio!
Ko izdao, braćo, te junake,
rđa mu se na dom rasprtila;
za njegovim tragom pokajnice
sve kukale, dovijek lagale!“ G. V.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Tom kletvom utvrđuju se Crnogorci u crkvi, jer je tako „zdraviji posao.“ Serdar Vukota kune, jer on najbolje umije, a svi viču: amin!

Zlo.

U svakom zlu ima i nešto dobra, jer svako zlo uči čovjeka pameti i uzgaja ga. Napokon apsolutnoga zla i dobra nema.

Čovječje vrline samo su rudimenti njegovih poroka. I kao što je zlo samo prvi, najniži stupanj dobra, tako je zlo izvor svakoga dobra, i svako dobro stvorilo je samo zlo. Samo u zlu nauči čovjek, što je dobro. Grijesima, zabludama, lutanjem, padanjem i drugim nevoljama uči čovjek da pozna sebe i svijet, da upozna svoju snagu i da ju upotrijebi na svoje dobro. Strah od zla, drži čovjeka na uzdi. To je pedagog Njegoš dobro znao. Jedna protivnost uslovljava drugu, jedna izaziva drugu, pa Njegoš pjeva:

„našu sferu da noć ne polazi
bi l' ovako lice neba sjalo?
bez ostrijeh ledne zime
bi l' toplote blagost poznavali?
bez budalah tupoga pogleda
bi l' umovi mogli blistat svjetli?“ L. M.

Zlo je u svijetu nužno, kao što je ono potrebno i za tragediju. Dobro i zlo tako su blizu, da se često ne zna, gdje im je granica, kao studeni i toplini, a često dobro postaje zlo, a zlo dobro, i češće oni jedno drugom služe. Njegoš veli: „svi mirovi bez očih su mračni.“ Bez očiju ne vidi se svjetlost, a bez ove ni ljepota. No oči mogu biti i zlo, jer: „pogled smeta misli i jeziku, . . . a slijepcu oči ne smetaju.“ G. V. Pjesnik još veli:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„nove nužde rađu nove sile.
Djeistvija naprežu duhove,
stješnjenija slamaju gromove.
Udar nađe iskru u Kamenu;
bez njega bi u kam očajala.“ G. V.

I ako se čini, da zlo vlada nad dobrim, da bezumlje pobjeđuje um, da se harmonija u prirodi i životu poremećuje, da koješta ovisi o slučaju, ipak nije bez uzroka i smisla, jer:

„cijeli ovi bespretci
po poretku nekome sljeduje;
nad svom ovom grdnom mješavinom
opet umna sila toržestvuje.“ G. V.

Po Njegošu zlo ne vlada svijetom, nego sila uma, i ona je nepobjediva, pa i zlo nadvladati ne će. Ta sila uzrokuje poredak i brine se svemu, što ga narušuje.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Priroda je nemilosna, no njezina se grozna djela vrše po stanovitom zakonu, po božanskom duhu u prirodi. I monistima je priroda božanstvo. Priroda se najprije ljudima činila kao neko dvojstvo, ali je ono jedno isto: monizam. Po Empedoklu je ljubav i mržnja isto; po Zoroastru je svjetlost i mrak isto; po Njutnu atrakcija i repulsija isto; po mnogima duh i materija isto; a po Njegošu božansko i demonizam isto. Njegoš je isto toliko monist, koliko dualist. Svijet je jedno. Po Njegošu duh će se čovječji vratiti u vječni život, a zemlja će izgorjeti ognjem. Zemlja „presićena bogomorskim djelima, oskvrnjena krvlju, zatrovana gorkim suzama, ukleta svojom rođenom djecom i optužena za sva zla, ona na posljednjem sudu ne će imati ni jednoga zastupnika, sav njen porod prezret će je kao vavilonsku griješnicu, i — ne će je onako dugo mučiti, kao ona što je svoj porod mučila“ (Velimirović) —

„nju će oganj božanstvene pravde
u dan sudnji u jedno trenuće
sažeć' svojim sveštenijem plamom."

Staro je vjerovanje, da će se zemlja uništiti ognjem, a danas prirodnjaci uče, da će naša zemlja sudarom u drugo nebesko tijelo uzrokovati toliku vrućinu, da će se rastvoriti u praelemente, od kojih je postala, u eter. U ništa ne će se rastvoriti, jer je materija vječna, a po Njegošu ostat će „prašina i haos", od koga se svijet razvio. Po Njegošu vratit će se čovjek u svoj prvobitni nebeski život, u svoje prvo blaženstvo. To je vjerovanje staro, sa Istoka.

Karaman-paša kaže Turcima, da su „ono krvavo gnijezdo učinili kasapnicom našom i njihovom";

„Koliko je na nju ljudstva leglo
Da ustanu, babove mi duše!
Sve bi one gore prekrilili,
S tijem smo mi dignuli cijenu,
A da smo ih na miru ostavili,
Maleni su oni u svijetu,
Ime bi im davno poginulo
U svijetu i u narodima." Šćepan Mali.

Zlo, bilo u kom obliku, jako je uzgojno sredstvo. Veliko zlo za Crnu Goru bili su i Turci i tragičan poraz na Kosovu, pa su i oni, ako i protiv svoje volje, uzgojili Crnogorce i ostale Srbe za svoju pogibiju g. 1912.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Oči zbore.

Duša se ljudska nigdje tako jasno ne očituje kao u očima i uopće na licu i u glasu. Ne kaže se badava, da je oko zrcalo duše. Surov, opak i zloban čovjek ne može da zataji svoju nisku dušu, jer ga izdaje pogled. Glupu i ograničenu čovjeku ne može da u očima sijeva duhovitost. Neiskreni, rđavi, ali bistri i prevejani ljudi, umiju se doduše tako prikazivati, kao da su najčistije i najplemenitije duše; ali kako vještak raspoznaje na prvi pogled pravi alem od kriva, tako i dobar psiholog lako razlučuje u tuđim očima laž od istine.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DUŠAN CRNOJEVIĆ

Ljepota djevojačke duše odsijeva djevojci na očima, pa i pjesma slavi i u zvijezde kuje krasne oči. Veliki slovenski pjesnik Prešern pjeva:

„Meni nebo odprto se zdi,
Kadar se v tvoje ozrem oči."

Sva čistoća, sva milina, ljubav i blaženstvo vidi se u očima, a tako i žalost, bol, mržnja, gnjev, strah i svako čuvstvo.

Kako djetetu, tako i čovjeku, gleda se u dušu kroz oči. Različno stanje duše odsijeva i djetetu u pogledu. Kako učitelj, tako i glavar vlada očima. On govori i vlada očima, a svaki ga razumije. Dobar vojvoda zapovijeda očima i glasom kud i kamo većom snagom, negoli sabljom.

Tko hoće da čita u tuđem oku ljubav, mržnju, eneržiju, zapovijed, žalost itd., valja da sve te pojave mnogo puta gleda na očima. Čovjek već po nagonu shvaća sve to, a kad uz to još duševne pojave promatra oštro i sa zanimanjem, a ima za to bistrine

i dara, onda može doprijeti tako daleko, da mu je psihološki pogled bistar i oštar, pa vidi i ono, što se krije u dubini čovječje duše i što obično oko ne vidi. Škola života najbolja je za tu svrhu. Crnogorski je život tolike vijekove duševno bogat. Od Vidovdana, pa do danas bori se u Crnoj Gori pravda sa silom. Vječna borba za slobodu i za održanje njezinu, donosi krvavih i potresnih prizora, patnja i rana, slave i junačkoga klikovanja. Gdje se duše stubokom potresaju i polijeću visoko s pobjede, tamo se otvaraju oči. Za života Njegoševa bilo je svega toga, pa crnogorsko kolo drugačije pjeva nego slavonsko.

Najprije treba da čovjek ide u školu života, a onda tek da se hvata psihologije. Knjiga obasjava i razjašnjuje u životu stečeno znanje. Čovjek je davno prije bio psiholog, nego je izišla prva psihologija.

Njegoš je bio rođen psiholog. On kaže, da je po ljudima učio svijet, a po zvijezdama bogosloviju, a to znači, da je imao bistre psihološke oči i da je u dušu poznao svoju braću Crnogorce. Bez toga pogleda niti bi bio toliki pjesnik, ni psiholog, ni pedagog.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Škola života najtemeljitija je i najstarija škola, a Crnogorci se ponose tom školom. Knez Rogan kaže Adži-Ali-Medović Kadiji:

„A mudar si i književnik, kažu,
učio si knjigu u Carigrad,
na nekakvu ćabu pritvrdio;
ali ti se još hoće pameti,
poteža je ova naša škola." G. V.

Čuvstvo se u čovjeku razbuđuje čuvstvom i velikim primjerima i pojavima. Vatra vatru iz drveta budi, a kremen iz kremena. Kad čuvstvo zaplamti i zasja, ona ono utječe na gledatelja i slušatelja s najvećom snagom; pa kako nema pjesnika i umjetnika bez čuvstva, tako nema ni umjetnika pedagoga. Sve to sastalo se u Njegošu u velikoj mjeri.

Njegoš po knezu Janku govori:

„Bismo, Turci, ali se ne može;
smiješna je ova naša ljubav!
grdno nam se oči susretaju,
ne mogu se bratski pogledati,
no krvnički i nekako divlje;
oči zbore, što im veli srce.“ G. V.

Njegoš ne samo da je gledao duboko u čovječju dušu, u prirodu i daleko u sjajna nebesa, nego je imao svoju veliku dušu u svojim očima. I po tom je on veliki uzgajatelj svoga naroda. On je sve Crnoj Gori: i vladika, komu je bog najveći pjesnik, i umjetnik pjesnik, pjesnik najveće pjesme crnogorske, i najveći filozof, što ih je rodila Crna Gora, i najveći narodni pedagog, a po svem tom i najveći glavar.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Drugi uzgojni ideali.

I malen je narod jak, ako ima jaku narodnu dušu, svoj ustaljeni narodni karakter; ako ima na nebu zvijezdu, u koju se svi ugledaju i koja ih vodi k jednome cilju. Sve to ujedinjuje narod i daje mu vanrednu vrijednost i snagu. Crnogorce je ujedinjavala narodna pjesma, a osobito ideali „Gorskoga Vijenca". To je zvijezda, koja je vodila i još uvijek vodi crnogorske vitezove od pobjede do pobjede.

Crna Gora je sveta Crnogorcu, a sveta i sloboda. Za te svetinje Crnogorac živi i umire, on osveti svetu Crnu Goru i krvlju iskupi svoju slobodu. Nigdje nije sloboda tako skupa, i tolikom krvi sačuvana, kao u Crnoj Gori, pa i zato Crnogorcu tako mila i sveta. Kao suri orao padne Crnogorac poslije kosovskog poraza na crnogorske stijene, na sveti Lovćen, jer „Oro gnijezdo vrh timora vije, jer slobode u ravnici nije".

Crnogorci poslije vidovdanske tragedije nisu tražili plodnih dolina i ravnica, gdje teče med i mlijeko, nego visoke stijene, da žive slobodno i čuvaju narodnu slobodu.

Svijet, koji poslije tako tragičnog poraza čini zavjet, da čuva iskru slobode, zaslužuje najveće poštovanje.

Čovjek osamljen, kao Arapin u pustinji ili u planinama, gdje su kuće razasute, svaki živi po svojoj volji, osjeća se slobodniji, pa ima i mnogo smisla za slobodu, i opire se svemu, što mu smeta slobodi.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Tko živi u onoj crnogorskoj visini, među onim tvrđavama i tko ljetuje na Lovćenu i gleda one divne prirodne pojave, ne samo da mu se budi čuvstvo uzvišenosti nego i duh slobode.

Crnogorci na vrhu Lovćena gađaju puškama i broje, koliko puta koja odjekne, a to je zaista lijepo slušati, i to uzbuđuje junački duh. Serdar Janko Đurašković kaže:

„Čudne puške, valja mušku glavu!
svaka naša šest putah odjekne,
a džeferdar Tomanović-Vuka
devet putah jednako se čuje.“ G. V.

A na to će serdar Radonja:

„Vidite li čudo, Crnogorci!
prisukâ sam pedeset godinah;
na Lovćen sam vazda ljetovao,
izlazio na ovu vršinu;
sto putah sam gledao oblake,
đe iz mora dođu na gomile
i prekrile svu ovu planinu,
otisni se tamo ili tamo
s sijevanjem i velikom jekom
i s lomljavom strašnijeh gromovah.
Sto putah sam ovđena sjedio
i grijâ se mirno sprama sunca,
a pod sobom munje i gromove
gledâ, slušâ, đeno cijepaju;
gledâ jekom grada stravičnoga
đe s' poda mnom jalove oblaci.
Al' ovoga čuda jošt ne viđeh:
vidite li, ako Boga znate,
koliko je mora i primorja,
ravne Bosne i Hercegovine,
Arbanije upravo do mora,
koliko je naše Crne Gore, —
sve je oblak pritiskâ jednako,
svud se čuje jeka i grmljava,

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

svud ispod nas munje sijevaju,
a nas jedne samo sunce grije.“ G. V.

U takovoj divoti junaku srce raste i čovjeku usplamćuje ljubav za Goru Crnu. (Oblaci se jalove, kad mjesto korisne kiše siplju na polja grad).

Sin slobode, Crnogorac pjeva:

„Soko mrzi polja od prašine,
soko ne će žabu iz lužine,
soko hoće visoku liticu,
soko traži ticu jarebicu;
jarebica tanka i plašiva,
ma tijela kako vatra živa.“ G. V.

Junaku i borcu za slobodu je oružje najbolja i najpotrebnija dragocjenost. Junak Vuk Mandušić vrativši se iz boja s Turcima priča, kako su se Crnogorci junački borili, pa napokon kazuje:

„I boju kod bijele kule
olova mi toke izlomiše,
a u razdvoj boja krvavoga
najpotonja koja puče turska —
dževerdara držah pred očima —
prestriže ga, ostala mu pusta, (plače)
po remiku kâ da trska bješe!
Više žalim pusta dževerdara,
no da mi je ruku okinula!
Žâ mi ga je kâ jednoga sina,
Žâ mi ga je kâ brata rodnoga;
ere bješe puška mimo puške,
rećan bješe, a ubojit bješe,
oko njega ruke ne previjah,
svagda bješe kao ogledalo,
u hiljadu drugijeh pušakah
poznati ga šćašc kada pukne.
Pa sam došâ do tebe, vladiko;
na moru je od svašta majstorah;
bi l' mi mogli prekovati?“

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DURDE CRNOJEVIĆ

Vladika Danilo će Vuku ovako:

„Zdravo tvoja glava na ramena,
ti ćeš pušku drugu nabaviti,
a u ruke Mandušića Vuka
bit će svaka puška ubojita!“

Vladika ustađe i dade Mandušiću iz odaje svoje jedan dobar dževerdar. Tim svršava „Gorski Vijenac“.

„Jaki zubi i tvrd orah slome;
dobra sablja topuz iza vrata,
a kamo li glavu od kupusa.“

Što je puška, kaže kletva „Gor. V.“: U kući vam puška ne visjela!

Crnogorac od djetinjstva nosi pušku i handžar, vježba se u tom oružju, pa tako uz oružje oštri i svoju srčanost. To je uzgoj za viteštvo i borca za slobodu. Zarana se trn oštri. Tko do svoje 20. godine nije imao puške u ruci, nikad oružac strijelcu Crnogorcu. Na svjetskoj strijelačkoj utakmici u Americi i Italiji odnio je mejdan Srbin.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE
ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Crnogorac ljubi svoje stijene, pa knez Janko kaže:

„Što se hvališ gradom i gospodstvom —
svi gradovi, što su do nas turski,
jesam li ih opsuo mramorjem,
te nijesu za ljude gradovi,
no tavnice za nevoljne sužnje?“ G. V.

„Mramorjem“ znači ovdje od turskih građana, koje sam oko gradova poubijao. „Tavnice“ pak znače, jer Turci od crnogorskoga straha ne smiju da iz njih napolje izađu. Crnogorskom orlu tijesno je u gradu, on bez Crne Gore nije slobodan, i ljepše mu zemlje u svijetu nema.

Čovjek mekušac kukavica je u svakoj životnoj borbi. Za junačka djela, pa i na duševnom polju, hoće se krepka tijela i zdravlja. I Njegoš zna da je tako, i da „mnogo blago čini čojka svojim robom,

nevaljala, i od žene te rđave slabijega i gorega; u svašto mu pred očima smrt kazuje i predstavlja, on se straši bez zatvora na slobodni vazduh dahnuť; on kad vodom nogu skvasi šest groznicah ufate ga";

„A mi, fala jakom bogu,
I ovome, te običaj
Ovaj u nas postavio,
Od smrti se ne bojimo,
Jere znamo, svak će mrijeť,
Najjači nam i najljući
Vjetar škode dať ne može,
Makar goli po njem išli,
A snijeg je i grad nama,
Ka' cvijeće od proljeća
Sve jednako drag i mio,
Jer po njemu nam je srne
Jelenove i košute
Iz pušakah lasno biti.
Pa nas vidiš, što smo zdravi,
A bez zdravlja i poštenja
Sve je ništa na svijetu." Slob.

NACIONALNA BIBLIOTEKA ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Njegoš je daleka pogleda, pa živi za „jednorodnu braću Slavjane". Govori o slavenskom maču i ratonosnom barjaku Slave.

„Da vjekovi njih slavenski
Jedan drugom svi predaju
Sa čuđenjem i s pohvalom,
Dičeći se pred svijetom
Sa mišicom slave hrabrom,
Koja tanka i nejaka
Ne prekloni vječno sebe
Pred groznijem vlataem lune
I velikim Venecije
Knezom, dukom upornijem." Slob.

Tko se u ropstvu rodio, u ropstvu živi i ropsku ćud baštini od svojih ropskih predaka, nikad junak,

nikad jak značaj, nego uvijek plašivica ropske ćudi. To dobro zna i Njegoš, pa kaže:

„Nigda roba za moć tiranina
Nemoj pitat' da se ne prevariš;
U ropstvu sam rođen i porasta',
Strah je turski krv moju smrzao,
Ja ne mogu već nikad imati,
Ponjatija o tome pravoga." Šć. M.

Gdje treba pameti i viteštva, tamo isti rob preporuča čisti post i molitvu.

Njegoševa je pedagogija idealna, kakva upravo treba maloj Crnoj Gori uz jake i strašne dušmane, da sačuva svoju slobodu i častan život. Malena je Crna Gora, kamenita i neplodna, nema volova tovnika ni nepreglednih žitorodnih polja, nema nikakva bogatstva, ali je bogata crnogorska duša svim onim, što čovjeka čini velikim. Beglerbeg govori Mrkojeviću, da diže svoje gore u oblake, poslije tome čudi i kaže: „Ovdje mjesta ni življenja nejma za čovjeka, nako za đavola." A Mrkojević odgovara:

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

„Ako nije mjesta za življenje,
A ono je mjesta za pričanje:
Pričanje je duši poslastica
Kâ tijelu vaše gurabije,
Pa jošt kakvo, te kakvo pričanje
Iz koga će naša pokoljenja
Vječnu silu duševnu sisati." Šć. M.

Evo, kakva duševna hrana je potrebna narodu i kolika je njezina uzgojna moć! Potrebnija je ona narodu, nego bogatstvo i sav sjaj. Umjetnički užitak je Crnogorcu u ljepoti narodne i Njegoševe pjesme i priče i ljepoti Crne Gore i sjajnih nebesa. Crnogorci ljube svoju zemlju, svoj pusti kamen. „Jer su svojim privikli gorama, i kako se od njih poudalje, čini im se da se izgubiše."

Kad tko učini sve, što je mogao, sramota je i teška grehota na narodnje veselje uevijeliť najgoru

sirotu, a kamoli jednoga čovjeka. A što nije mogao činiti, za to nije kriv Bogu ni narodu:

„Pod krunama ima strašljivicah,
U prnjama ima vitezova;
On sad druge ne ima krivice,
Nako što je srca plašljivoga,
A to nije njegova krivica,
Nego ga je Bog takvoga dao". Šć. M.

Zna Njegoš, da od vrane ne može biti sokola, pa to od nje ni ne traži; dosta je da čini što može.

Njegoš, prem je vladika i glava junačke i slavne Gore Crne, osuđuje besmislene naslove, kakav je Sultanov. Mrkojević kaže Beglerbegu:

„Taj tituo, ka' mi se dopada?
Ka' najviša ludost na svijetu:
Kud će više luka i pogrda
Za sultana i za podane mu?
U njem' čovjek lako viđeť može,
Da je slijep Car sa svijem Carstvom,
Čili čovjek koji je pri sebi
Dao sebe ovako ružiti!" Šć. M.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DUBRE CRNOJEVIĆ

Vladika je dobio visoki svećenički naslov, ali se nije nikad njim služio.

Njegoš je i u vjeri tolerantan, pa nikad ne udara na ono, što je u Muhamedovoj vjeri religiozno, nego osuđuje ono, što ne valja, pa po Mrkojeviću Turčinu kaže:

„Rad toga su oni nevjernici,
Jer vjeruju što je njima drago,
A ne ono što je drugom drago. —
Crnogorska ovo je krivica,
Rad' šta jesu nepokorne ćudi,
Rad' šta ljube ka' dušu slobodu,
Rad' šta joj se uvijek klanjaju." Šć. M.

Dalje kaže:

„I budale mnoge to vjeruju,
Da je došlo s neba dopuštenje
Sultanima da brat brata kolje,
Otac sina, a sin oca guši." Šć. M.

Glavni Njegoševi uzgojni ideali bijahu narodna sloboda, narodno jedinstvo, junaštvo, čast, slava, ponos, poštenje, prosvjeta i rodoljublje. Njegoš je te vrline opjevao i svojim ih životom posvetio, a sam kao živ primjer svijetli i danas svome narodu.

Svijetlo visoke zvijezde, koja utrnu u dubokoj davnini, svijetli nama još i danas i svijetlit će još dugo našim potomcima. I Njegoš je visoka zvijezda, koja izvi svoj vijek i utrnu, ali svjetlo njegove narodne pedagogije svijetli i nama sjajno, i svijetlit će još dugo i dugo našim potomcima.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE, ĐURĐE CRNOJEVIĆ

SADRŽAJ.

Strana

Predgovor 5
Uvod 7
Slijepci pjevači 11
Crnogorci i prosvjeta 18
Njegoš rodoljub 24
Religija Njegoševa 27
Njegošev pedagoški takt 36
Ogledalo Srpsko 40
Junaštvo 44
Sloboda 65
Čast i slava 68
Ponos i svijest 81
Osveta 86
Izdajstvo 100
Zlo 102
Oči zbore 105
Drugi uzgojni ideali 108

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

PETAR KONJOVIĆ:

LIČNOSTI.

SADRŽAJ KNJIGE JE OVAJ:

1. Iz ruskog teatra.
2. Mozart.
3. Clade Debusy.
4. St. Mokranjac.
5. Mita Topalović.
6. Dimitrije Ružić.
7. Maja de Strozzi.
8. Muzika u Srba.
9. Iz muzikalnog Zagreba.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Svi ti referati ocene daju našoj inteligentnoj publici mogućnost, da steče jedan širok pogled o prilikama, u kojima se nalazi i razvija muzična i pozorišna umetnost, u prvom redu naša jugoslavenska. Knjiga iznosi 13 štampanih araka, a opremljena je vrlo elegantno i na finom papiru. Cena joj je K 20·—.

Darvinizam u uzgoju.

Uvaženi naš pedagoški pisac i slobodni mislilac Davorin Trstenjak obogatio je našu znanstvenu popularnu literaturu s izvrstnim djelom pod navedenim natpisom. Djelo je vanredno poučno i zanimljivo te ima dvostruku vrijednost: znanstvenu i odgojnu. Kao temelj mu služe znanstveni rezultati prir. nauka i moderni nazor o životu i svijetu. Iz nje se čovjek upoznaje ne samo umnim tekovinama velikoga Darwina, nego i s modernim uzgojnim principima, koji će sad zavladati svijetom. Knjiga će dobro doći svakom našem inteligentu, da njome popuni svoje nedovoljno znanje, što mu ga je dala nesavremena srednja škola, kao i onom gradjaninu, koji te škole nije polazio, jer je pisana popularno i shvatljivo. Obuhvata 96 stranica, a stoji K 8·—.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆA

Preporučujemo slijedeće odabrane knjige:

KOSTA STRAJNIĆ: Studije o umjetnosti . . K 20·—
" " Monografija o I. Meštroviću, sa 67 slika . . . „ 40·—
" " Srpske zadužbine, sa 40 sl. „ 30·—
DAVORIN TRSTENJAK: Darvinizam u uzgoju „ 8·—
" " Skender i Marija Fabković . . . . „ 10·—
MIROSLAV KRLEŽA: Hrvatska rapsodija . . „ 8·—
" " Pjesme I. dio . . . „ 2·—
Dr. JOVAN SKERLIĆ: Eseji o srp.-hrv. pitanju „ 8·—
ADELA MILČINOVIĆ: Sjene . . . . . „ 4·—
" " Gospodja doktorica . „ 4·—
JANKO LESKOVAR: Pripovijesti . . . . . „ 12·—
VLADIMIR NAZOR: Pabirci, pjesme 1892. do 1917. . . . . „ 8·—
" " Istarske priče II. izdanje „ 20·—
MARIN BEGO: U očekivanju . . . . . „ 12·—
JOSIP KOZARAC: Pripovijesti . . . . . „ 12·—
MILOŠ PARENTA: Italija i Jugoslavensko primorje . . . . . „ 1·50
Dr. DRAGUTIN PROTIĆ: Pregled hrv. i srp. književnosti „ 20·—
Dr. SAVIČEVIĆ: Venerične bolesti i njihov utjecaj na bračni život i porod „ 12·—
KNUT HAMSUN: Pod jesenjim zvjezdama, preveo Višnjevac . . . „ 6·—
SCIPIO SIGHELE: Moderna Eva, preveo Dr. F. Dominiković . . . . „ 18·—
" " Proti parlamentarizmu, preveo Dr. F. Dominiković „ 4·—
PETAR KONJOVIĆ: Ličnosti u pozorištu i muzici . . . . . „ 20·—
THOMAS CHARLYLE: Francuska revolucija I. dio La Bastille . „ 15·—
II. dio . . . . . „ 16·50
JOSIP KOZARAC: Izabrane pripovjetke . . „ 25·—
E. D. PRESANSE: Dečji svet, preveo prof. Zrnić (ćirilicom) . . Dinara 4·—
G. LE BON: Mišljenja i verovanja, preveo Blag. Marković (ćir.) . . . . „ 8·—
S. SMAJLS (Smiles): O dužnostima, preveo prof. Pejanović (ćir.) „ 6·—
POL. LABE: Istorija jednog mladog Srbina, preveo Dr. S. Varićak (ćir.) . „ 1·50

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE

MAGOVČEVIĆ: Putem slave (ćir.) . . . Dinara 1·50
MILOŠ GJURIĆ: Smrt majke Jugovića . . . K 15·—
M. MAETERLINCK: Mudrost i sudbina . . „ 15·—
M. MISTRA: Modri brijeg, roman . . . . „ 15·—
I. VOJNOVIĆ: Stari grijesi . . . . . „ 10·—
„ „ Geranium . . . . . „ 10·—
V. KORAJAC: Humoristička djela . . . . „ 10·—
P. PETROVIĆ: Pljusak . . . . . „ 10·—
F. HORVAT-KIŠ: Nasmijani udesi . . . . „ 10·—
S. PANDUROVIĆ: Okovani slogovi, pjesme „ 10·—
V. ĆAR-EMIN: Starci . . . . . „ 10·—
R. NIKOLIĆ: Djeca majke zemlje . . . . „ 10·—
M. KRLEŽA: Tri simfonije . . . . . „ 10·—
M. KOŠĆINA: Suor' Marija Immacolata . . „ 10·—
M. NIKOLIĆ: Knjiga pjesama . . . . . „ 10·—
M. CRNJANSKI: Maska . . . . . „ 10·—
M. NEHAJEV: Bijeg . . . . . „ 10·—
A. FOGAZZARO: Tajna, roman (ćir.) . . . „ 24·—
H. STRANG: Put oko zemlje . . . . . „ 12·—
FARRÉRE: Boj kod Cušime, II. izdanje (ćir.) „ 16·—
SCIPIO SIGHELE: Javno mišljenje. Umjetnost i formula . . . . . „ 8·—
F. M. DOSTOJEVSKI: Zapisci iz Mrtvog doma „ 18·—
A. DUMAS: Gospođa s kamelijama . . . „ 18·—
DAVORIN TRSTENJAK: Nagrade i kazne . . „ 15·—
„ „ Uzgoj čovjeka . . „ 15·—
„ „ Prirodopis u narodnoj školi . . . . „ 20·—

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Nalazi se u štampi:

LJUDEVIT GUMPLOWICZ: Borba rasa, preveo Dr. Krunoslav Bego.
AUGUST STRINDBERG: Inferno, preveo R. Pareżanin.
J. K. HUYSMANS: Katedrala, prevela Verka Ilijić.
F. OPPENHEIMER: Država (sociološka rasprava) preveo L. Ćelap.
L. ANDREJEV: Hrišćani i Razum, preveo M. Mudrinić.

Nakladna knjižara Ćelap i Popovac
Zagreb, Gundulićeva ulica 7.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

TISAK BRAĆA KRALJ,
Zagreb, Degenfeldova ulica br. 9.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

ЋД 1
ЋЦ-266

1. Одјека књиге „Педагогија Његошева" (прилога 2)
2. Пјеснику о Даворјанки Пејовићевој

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Pokret" - Split

Ocene i prikazi.

D. Trstenjak: »**Pedagogija Njegoševa**«.

O nijednom našem djelu nije se toliko pisalo, koliko se raspravljalo o »Gorskom Vijencu«. Pa ipak nije još sve rečeno što se ima o njemu reći i što sve u sebi krije ta velepjesma slobodi i narodu.

Više se je pisalo o dubini misli, nego o ljepoti; više o pogledima i shvaćanju života i svijeta, nego o poeziji i jeziku. Ali sve ono što se je napisalo dokazuje da je »Gorski Vijenac« uz Mažuranićev epos, najpopularnije i najklasičnije djelo u našoj literaturi. Dok je naš filozofski pisac Dr. Branislav Petronijević prikazao filozofiju »Gorskog Vijenca«: Njegoša kao pretkodnika Darvinova kao pesimistu i ostale njegove filozofske misli a propovjednik svjetskog glasa Dr. Nikolaj Velimirović religiju Njeguševu, dotle je naš najproduktivniji pedagoški pisac D. Trstenjak iznio i ocrtao »Pedagogiju Njegoševu«.

Premda nije Njegoš napisao specijalnog djela o pedagogiji i uzgoju, to je on ipak veliki pedagog i uzgojilelj. On je svoju filozofiju i pedagogiju zaodjenuo u umjetničko ruho ljepotu pjesničkog izražaja i jasno je, da su njegova djela velika koliko sa umjetničkog, toliko sa filozovskog naziranja na društvo. U Njegoševoj pedagogiji našao je Trstenjak svoga učitelja i uzora: slobodnog i velikog mislioca, antiklerikalca, antiimperijalistu, rodoljuba, narodnog i prirodnog uzgajatelja, »Njegoš je sam živa pedagogija« — kaže Trstenjak.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Glavni su Njegoševi ideali narodna sloboda, narodno jedinstvo, junaštvo, čast, slava, ponos, poštenje, prosvjeta i rodoljublje. Iznašajuć Trstenjak ove uzgojne ideale vladičine i potkrijepljujuć ili citatima iz njegovih pjesmotvora, i života, ističe važnost prirodnog uzgajanja i narodne škole, koja treba da stvara i podiže veliku eneržiju, veliku inicijativu, preduzetnost duha i praktičnost.

Ko želi da še nauživa i da napoji dušu na čistom vrelu Njegoševe poezije i pedagogije nek prouči ovu najnoviju Trstenjakovu knjigu. Nju kao i sva djela ovog odličnog pisca najtoplije preporučamo našem učiteljstvu.

S. R.

S. Roca

Vesti.

Лавреан Тешеман (1848-1921) негдаш
свештеник манастирски и меѓу
нар. архетектите кај нас и за
(„Свеснаве")

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ